

Wieloletni Program Działań Antydyskryminacyjnych w Łodzi

Część I

Diagnoza sytuacji grup narażonych

na dyskryminację 2020-2021

Łódź, 2022

REDAKCJA MERYTORYCZNA:

dr hab. Inga B. Kuźma, prof. UŁ / Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ & Centrum Innowacji Społecznych UŁ

dr Ewa Jagiełło / QUALIO. Badania i działania społeczne & Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”

dr Izabela Desperak / Katedra Socjologii Polityki i Moralności IS UŁ & Centrum Innowacji Społecznych UŁ

KOORDYNUJĄCA PRACĘ NAD ZADANIEM z RAMIENIA URZĘDU MIASTA ŁODZI:

Agnieszka Łuczak / Pełnomocnik Prezydenta Miasta Łodzi ds. Równego Traktowania

BADACZKI:

dr Izabela Desperak / Katedra Socjologii Polityki i Moralności IS UŁ & Centrum Innowacji Społecznych UŁ

dr Alicja Piotrowska / Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UŁ & Centrum Innowacji Społecznych UŁ

Anna Szadkowska / QUALIO. Badania i działania społeczne

Justyna Badji / QUALIO. Badania i działania społeczne

EKSPERTKI i EKSPERT ds. opracowania problematyki antydyskryminacyjnej w następujących przesłankach, których opracowania zostały wykorzystane do stworzenia Diagnozy i WPDA:

WYKLUCZENIE ZE WZGLĘDU NA WIEK

dr Katarzyna Roszak / Wydział Koordynacji i Nadzoru Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Łodzi

WYKLUCZENIE ZE WZGLĘDU NA PŁEĆ

dr Anna Głogowska-Balcerzak / Katedra Prawa Międzynarodowego i Stosunków Międzynarodowych UŁ

WYKLUCZENIE ZE WZGLĘDU NA NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ

dr Dorota Żuchowska -Skiba/ Katedra Studiów nad Społeczeństwem i Technologią AGH

DYSKRYMINACJA MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH, ETNICZNYCH i WYZNANIOWYCH

dr Marcin Gońda / Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej UŁ & Centrum Studiów Migracyjnych UŁ

mgr Oktawia Braniewicz / Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi & Centrum Studiów Migracyjnych UŁ

WYKLUCZENIE ZE WZGLĘDU NA ORIENTACJĘ SEKSUALNĄ i TOŻSAMOŚĆ PŁCIOWĄ

dr Izabela Desperak / Katedra Socjologii Polityki i Moralności IS UŁ & Centrum Innowacji Społecznych UŁ

Spis treści

Zastosowane skróty	4
Wprowadzenie	5
Wykluczenie ze względu na wiek	6
Wykluczenie ze względu na płeć	11
Wykluczenie ze względu na niepełnosprawność	16
Dyskryminacja mniejszości narodowych, etnicznych oraz wyznaniowych	21
Wykluczenie ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową	27
Słownik terminów WPDA	33
Spis wykorzystanych źródeł i literatury przedmiotu	35

Zastosowane skróty

GUS — Główny Urząd Statystyczny

KDO — Komisja Dialogu Obywatelskiego

LGBT+ — skrót z jęz. ang. Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, tzn. lesbijki, geje, osoby biseksualne i osoby transgender; znak "+" odnosi się do osób, które nie uznają siebie ani za heteroseksualne, ani za ujęte skrótami LGBT+, są to zatem oraz m.in. osoby queer czy interpłciowe, jak również osoby o wszelkim innym spektrum seksualności i tożsamości płciowych.

ŁOM — Łódzki Obszar Metropolitalny

MOPS — Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Łodzi

NFZ — Narodowy Fundusz Zdrowia

NIK — Najwyższa Izba Kontroli

NGO — skrót z jęz. ang. *non-government organization*, organizacja pozarządowa

OzN — osoby z niepełnosprawnościami

PUP — Powiatowy Urząd Pracy

UE — Unia Europejska

UŁ — Uniwersytet Łódzki

UNICEF — jęz. ang. *United Nations International Children's Emergency Fund*, jęz. pol. Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dzieciom

UMŁ — Urząd Miasta Łodzi

WPDA — Wieloletni Program Działań Antydyskryminacyjnych

Wprowadzenie

Wieloletni Program Działań Antydyskryminacyjnych w Łodzi (WPDA) dzieli się na dwie części, z których:

1. zawiera diagnozę sytuacji dla Łodzi,
2. prezentuje rekomendacje rozwiązań proponowanych do wdrożenia w mieście na podstawie wniosków zawartych w diagnozie.

Diagnoza (niniejsza część 1.) jest podzielona na 5 rozdziałów opisujących sytuację grup narażonych na dyskryminację z przyczyn takich jak: 1/ wiek, 2/ płeć, 3/ niesprawność, 4/ przynależność do mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, 5/ orientacja seksualna i tożsamość płciowa.

Wymienione cechy wpisują się w katalog przesłanek zawartych w ustawie z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej (dalej UE) w zakresie równego traktowania (Dz. U. z 2020 r. poz. 2156).

Opracowanie diagnozy polegało na przeprowadzeniu badań wśród:

- 1/ społeczności LGBT+ oraz migrantów i migrantek w Łodzi (realizacja postulatu z lat 2018-2019 — z okresu wykonywania prac przygotowujących do opracowania WPDA),
- 2/ pracowników UMŁ różnego szczebla (w tym badaniami objęto osoby na stanowiskach kierowniczych)
- 3/ przeprowadzenie analiz dostępnych aktualnych danych zastanych. Wpływ na wnioski miały także dodatkowe rezultaty analiz szerszej przydatności działań podejmowanych w mieście, m.in. w reakcji na skutki społeczne pandemii COVID-19 i dynamicznie zmieniającej się sytuacji migrantów (szczególnie po 24 lutego 2022 r.).

W opracowaniu WPDA brały udział osoby ze środowisk (samo)rzeczniczych z ww. grup przesłankowych w Łodzi i ze środowisk eksperckich. Były to osoby biorące udział w opracowaniu danych, poczynając od lat 2018-2019 (etap przygotowawczy do WPDA) po rok 2021. Taki rodzaj tworzenia programu i diagnoz, opierający się na oddolnym zaangażowaniu i wiedzy rozmaitych lokalnych środowisk, jest wzorcowy odnośnie do praktyki włączania w zarządzanie miastem różnych grup społecznych.

Łódź jest w tej grupie miast, które swoją politykę opierają na wartościach równości i różnorodności, m.in. poprzez ww. działanie, którego rezultaty prezentuje WPDA, obok innych podejmowanych w ostatnich dziesięcioleciach w mieście. Ten trend wzmacnia podpisana przez Miasto Łódź w 2018 roku Karta Różnorodności, mówiąca o przeciwdziałaniu szeroko rozumianej dyskryminacji w miejscu pracy oraz o wdrażaniu zarządzania różnorodnością.

Celem działań opartych na owych wartościach jest zapewnienie każdej osobie w mieście odpowiednich warunków życia. Można przez to rozumieć szeroko pojmowaną dostępność, integrację, aktywizację i partycypację. Służą one realizacji praw obywatelskich, zapewnieniu bezpieczeństwa oraz odzwierciedlają ideę Łodzi jako miasta włączającego wszystkich.

Taki rodzaj misji miasta odpowiada podstawowym zasadom wyrażonym w Konstytucji RP z 1997 r., mówiącym o szacunku, na który zasługuje godność każdego człowieka bez względu na jego status i cechy osobiste. Na krajowe regulacje prawne dotyczące tego zakresu wpływ mają także normy prawa międzynarodowego i europejskiego, a przystąpienie Polski do UE pomogło rozwinąć krajowe prawo antydyskryminacyjne (*Ochrona przed dyskryminacją w Polsce...*, 2020).

Język zastosowany w WPDA wpisuje się w postulaty języka inkluzywnego. Oznacza to m.in. stosowanie formatywów równoległe do form męskoosobowych, używanie słowa „osoba” czy form biernych.

Dokument ten zawiera też listę skrótów oraz słowniczek stosowanych pojęć, jak i wykaz wykorzystanych źródeł.

1. Wykluczenie ze względu na wiek

1. 1. Charakterystyka przesłanki w kontekście Łodzi

Dyskryminacja osób osiągających określony wiek występuje wtedy, gdy dana osoba jest niekorzystnie traktowana, ponieważ wydaje się być „zbyt młoda” albo „za stara”. Terminem wyrażającym dyskryminację z powodu wieku jest dla osób starych **ageizm**, natomiast dla dzieci i młodzieży — **adulityzm** (zob. Słownik na końcu tej części). Dyskryminacja ze względu na wiek często idzie w parze z wykluczeniem społecznym, gdy występują dodatkowe negatywne uwarunkowania społecznego funkcjonowania jednostek (czynniki te to np. niski status ekonomiczny, nastoletnie rodzicielstwo, niepełnosprawność etc.).

W Łodzi nasila się proces starzenia się społeczeństwa. Według ostatnich dostępnych danych Głównego Urzędu Statystycznego (z 2019 r.) na temat udziału ludności według ekonomicznych grup wieku, wzrasta odsetek osób w wieku poprodukcyjnym. Osób w wieku przedprodukcyjnym odnotowano prawie o połowę mniej niż w latach poprzednich, a chociaż osób w wieku produkcyjnym jest nadal ponad połowa, ich liczba systematycznie maleje (por. tabela niżej).

Wzrasta odsetek osób w wieku 65+ w populacji miasta (przy tym wg danych GUS z 2020 r. województwo łódzkie osiągnęło najwyższy w Polsce poziom wskaźnika obciążenia demograficznego osobami w wieku poprodukcyjnym: 31,8%). Prowadzenie działań przeciwdziałających dyskryminacji ludzi w różnych fazach życia¹ należy do najważniejszych wyzwań z zakresu polityki społecznej Łodzi.

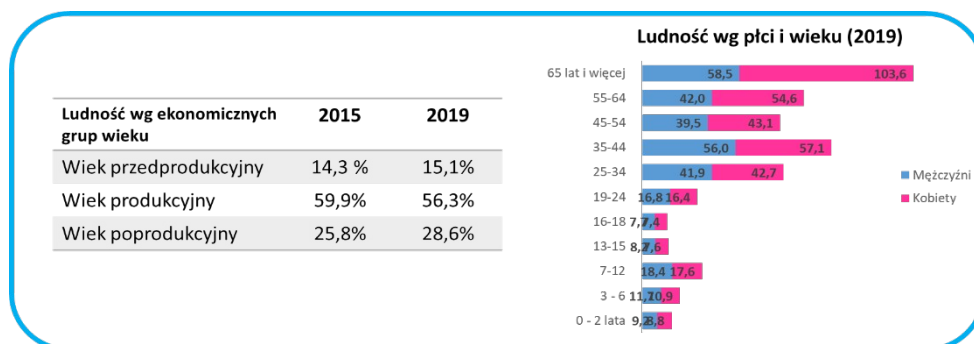

Tabela 1. Mieszkańki i mieszkańcy Łodzi wg ekonomicznych grup wieku — porównanie lat 2015 i 2019, Ludność Łodzi wg płci i wieku w 2019 r. Źródło: GUS — Statystyczne Vademecum Samorządowca 2020.

Ze względu na te tendencje, **podejmowane są działania wzmacniające udział osób w wieku poprodukcyjnym w życiu miasta.** W Łodzi funkcjonuje **Miejska Rada Seniorów** — ciało konsultacyjne, doradcze i inicjatywne dla władz Miasta Łodzi, z którymi współpracuje w obszarach dotyczących osób starszych. W UMŁ działa również **Rzecznik ds. Seniorów**, do którego zadań należy m.in. monitorowanie i diagnozowanie problemów społecznych oraz potrzeb senierek i seniorów, udzielanie im wsparcia w kontaktach z instytucjami publicznymi, przeciwdziałanie ich dyskryminacji i wykluczeniu, propagowanie w mediach problematyki senioralnej i in.

Sukcesywnie rozbudowywana jest **sieć instytucjonalna wspierająca funkcjonowanie osób starszych w miejscu zamieszkania.** W Łodzi m.in. funkcjonują: domy dziennego pobytu, domy pomocy społecznej, centra aktywności, kluby seniorów, centra zdrowego i aktywnego seniora, utworzone przy przychodniach,

¹ Potrzeby, sytuacja i problemy osób w wieku 60+ a 80+ są różne. Dlatego w literaturze mówi się o III i IV fazie życia. Pierwsza wiąże się wygaszaniem aktywności zawodowej i wyzwaniami związanymi m.in. ze zmianą sytuacji życiowej, finansowej, zdrowotnej czy rodzinnej, druga — często z problemami wynikającymi z niepełnosprawności, postępującej zależności od innych, izolacji i poczucia osamotnienia.

Akademie i Uniwersytety III Wieku, Biblioteka Miejska w Łodzi, organizacje pozarządowe, grupy nieformalne działające na rzecz osób starszych etc.

Rozwiązaniem wzmacniającym dostęp seniorów do informacji miejskiej jest dedykowany im **portal internetowy** (uml.lodz.pl/seniorzy/). Każdego dnia odwiedza go kilka tysięcy osób. Dodatkowo prowadzony jest profil tematyczny na Facebooku.

Rozwiązaniem skierowanym do osób starszych jest **Łódzka Tytka Seniora**. Ukazuje się w cyklu 2-miesięcznym i zawiera informacje na temat wydarzeń adresowanych do seniorów. Dostępna jest w formie drukowanej oraz jako plik PDF, który można pobrać ze strony uml.lodz.pl/seniorzy.

Osoby potrzebujące wsparcia mogą skorzystać z **Telefonu Życzliwości dla Seniorów**. Obsługują go wolontariusze i specjaliści (psychologowie, prawnicy, Latarnicy Polski Cyfrowej), oferując pomoc psychologiczną lub prawną oraz udzielając informacji dotyczących różnych form spędzania wolnego czasu interesujących dla osób 60+. W Łodzi działa też **Miejski Wolontariat dla Seniorów**, który polega na świadczeniu przez wolontariuszy pomocy w codziennych sprawach osobom starszym.

W celu przeciwdziałania ekonomicznemu wykluczeniu osób starszych w mieście stworzono **system zniżek, dotyczący transportu miejskiego czy miejskich instytucji kultury**. Dzięki **Miejskiej Karcie Seniora** (funkcjonującej od 2014 do 2022 r.) i **Karcie Łodzianina zawierającej Pakiet Seniora** dostępne są liczne zniżki oferowane przez partnerów projektu – instytucje publiczne i prywatne firmy.

Corocznie realizowane są również dodatkowe projekty skierowane do osób starszych, np.:

- **kursy komputerowe** wzmacniające kompetencje cyfrowe seniorów,
- **kursy językowe** skierowane m.in. do seniorów w ramach projektu „**Płyn łodzią po morzu języków**” oraz „**Angielski bez barier – rewitalizacja**”, realizowane przez szkoły językowe,
- projekt „**Przepis na opiekę**” dla osób niesamodzielnych z łódzkiego Obszaru Metropolitalnego (ŁOM),
- projekt „**Srebrny Biznes**” w strefie ŁOM (celem było stworzenie 36 przedsiębiorstw trwale działających w obszarze srebrnej gospodarki lub prowadzonych przez osoby 50+),
- w czerwcu 2022 r. zakończył się ogólnopolski program „**Generator Innowacji. Sieci Wsparcia II**”, w ramach którego zrealizowano projekt na rzecz seniorów korzystających z usług UMŁ. Celem było wzmocnienie kompetencji osób zatrudnionych w UMŁ w zakresie przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na wiek oraz stworzenie zespołu seniorów-konsultantów, którzy będą wspierać osoby starsze, potrzebujące pomocy w załatwianiu spraw urzędowych.

Seniorzy zachęceni są również do samorzecznictwa oraz podejmowania działań na rzecz własnego środowiska. W tym celu realizowany jest program „**Mikrogranty dla seniorów**” — konkurs finansowany z budżetu Miasta, polegający na przyznawaniu bezzwrotnego wsparcia pieniężnego dla nieformalnych grup seniorskich oraz organizacji pozarządowych działających na rzecz osób starszych.

Działaniami zapobiegającymi wykluczeniu, wspierającymi integrację społeczną i wzmacniającymi podmiotowość są objęci także **młodzi**, np.:

- w Łodzi działa **Młodzieżowa Rada Miejska** — organ konsultacyjno-doradczy, który pozwala młodym osobom na czynne uczestnictwo w życiu miasta i inicjowanie różnego typu wydarzeń,
- **Miasto Łódź prowadzi jednostki dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością**, osób przewlekłe chorych, zagrożonych niedostosowaniem społecznym, wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy.
- W 2021 r. realizowano projekty dla młodych ze szczególnymi potrzebami, mających utrudniony start w dorosłość i/lub narażonych na wykluczenie społeczne. Były to m.in. działania:
 - **lekcje na temat funkcjonowania samorządu terytorialnego,**
 - **doradztwo zawodowe i szkolenia, podnoszące kwalifikacje zawodowe i kompetencje społeczne** młodzieży opuszczającej pieczę zastępczą,

- od 2015 r. prowadzony jest **projekt „Świetlice Artystyczne”** — to działania edukacyjno-kulturalne skierowane do dzieci z placówek opiekuńczo-wychowawczych w Łodzi, realizowane w celu zapobiegania ich wykluczeniu z życia społeczno-kulturalnego i rozwijania kreatywności poprzez wielorakie zadania.
- Działaniem mającym wzmacniać postawy obywatelskie i sprawczość młodych ludzi był projekt **„Młodzież dla Łodzi – Szkolny Budżet Deliberacyjny”**. W jego ramach uczniowie i uczennice z 16 szkół decydują o tym, w jaki sposób wydać 4000 zł na szkołę, aby wprowadzić zmiany, na których wszystkim najbardziej zależy. Jednocześnie zostają zapoznani z ideą i praktyką deliberacji.

Miasto realizuje i włącza się do działań mających na celu ochronę zdrowia fizycznego i psychicznego osób młodych. **Projekt „PrzyStać DiM”** (ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, 2021-2023) zakłada uruchomienie Środowiskowego Centrum Zdrowia Psychicznego dla Dzieci i Młodzieży, działającego na obszarze woj. łódzkiego.

Istotną formą działań wzmacniających zdrowie fizyczne i psychiczne młodych osób jest **upowszechnianie sportu i oferowanie** tej grupie wiekowej **wartościowych form spędzania czasu wolnego**. Ma to na celu zapobieganie uzależnieniom oraz promowanie aktywnego trybu życia. Rocznie bierze w nim udział ponad 20 tys. uczestniczek i uczestników.

1. 2. Doświadczane problemy i narażenie na dyskryminację w różnych obszarach życia społecznego

Pomimo podejmowania licznych inicjatyw, mających przeciwdziałać dyskryminacji i wykluczeniu ze względu na wiek, istnieje wiele problemów oraz zagrożeń, które nierzadko dotyczą dużej części poszczególnych grup wiekowych. Powinny być brane pod uwagę w działaniach społecznych realizowanych i wspieranych przez Miasto.

1.2.1. Integracja i aktywność społeczna

Przejawy praktyk dyskryminacyjnych wobec osób starszych są silnie powiązane z ich społecznym funkcjonowaniem. Spotyka ich często: **społeczna przezroczystość, lekceważenie, negatywne wartościowanie ich opinii, czy wyznawanych wartości oraz ośmieszanie** (przeinaczanie i karykaturalne wyolbrzymianie problemów seniorów). Formą dyskryminacji jest także **paternalizm i nadopiekuńczość** (wyręczanie w czynnościach codziennych, nawet gdy osoba jest sprawna). Jest to też **protekcjonalność, zaniebdywanie istotnych potrzeb psychosomatycznych, społecznych czy materialnych, nadużycia finansowe i prawne, nadużycia cielesne i agresja** (także w formie przewlekłej, przybierająca formę znęcania się). Problemem bywa izolacja społeczna wynikająca z barier kompetencyjnych (np. odnośnie do świata cyfrowego), świadomościowych, psychologicznych, architektonicznych.

Jeśli chodzi o zjawiska związane z dyskryminacją osób młodych, należy zwrócić uwagę na odrzucenie przez grupę rówieśniczą oraz narażenie na przemoc i agresję i jej strony (por. *Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce*, 2021).

Można również zauważyć negatywne zjawiska zintensyfikowane w czasie **pandemii**. W tym okresie nastąpiło zwiększenie izolacji osób starszych oraz dzieci i młodzieży w domach, skutkujące znaczącym osłabieniem kontaktów społecznych. W dłuższej perspektywie może to wpływać na pogłębienie się takich problemów, jak **wyłączenie części seniorów z życia społecznego czy trudności relacyjne w przypadku młodego pokolenia**.

Dodatkowo należy podkreślić, że od 2011 r. w Łodzi prowadzony był **program miejski „Mia100 Kamienic”** (polegający na początku m.in. na partycypacji w nim społeczników miejskich — por. Baranowska, 2013), zaś po kilku latach od jego wdrożenia wprowadzono program **„Miasto kamienic”**. Program objął ponad 100 nieruchomości komunalnych. Celem była poprawa warunków mieszkaniowych poprzez m.in. prace remontowe i instalacyjne, likwidację niedogodności i barier, odnowę przestrzeni publicznej wokół

budynków. Oznaczało to polepszenie jakości życia w nieruchomościach należących do miasta. Jest to ważne w przypadku **problemów senioralnej grupy wiekowej**, ponieważ koncentracja tych nieruchomości i grup starszych lokatorów znajduje się w strefie śródmiejskiej. To rejon objęty Obszarowym Programem Rewitalizacji, a jak wskazuje Gminny Program Rewitalizacji, w ścisłym centrum Łodzi zamieszkuje do 79,8% osób 60+ (<https://tiny.pl/93hct>). Dzięki temu projektowi rozwijały się inne działania, jak np. zasiedlanie w wyremontowanych lokalach **ludzi młodych** (np. absolwentów łódzkich uczelni). Ten kolejny program służył zmianie proporcji demograficznych i dynamiki społecznej w śródmieściu, także poprzez likwidację w remontowanych kamienicach lokali socjalnych.

1.2.2. Edukacja

Dyskryminacja i wykluczenie w obszarze edukacji dotyczy przede wszystkim osób młodych. Pojawiają się tu problemy dotyczące dzieci i młodzieży ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi, z niepełnosprawnościami czy narażonych na wykluczenie ze względu na status społeczno-ekonomiczny rodziny. Z badań nad mechanizmami zachowań dyskryminacyjnych wśród uczniów i uczennic, w związku ze statusem materialnym wynika, że w klasach odrzucane bywają osoby wyróżniające się – zarówno zamożne, jak i ubogie (Nowakowska, Przewłocka 2015; Chętkowski, 2011; Chustecka, Dymowska, Stoecker, 2015).

Należy też zwrócić uwagę na sytuację osób w wieku szkolnym, które stają się nastoletnimi rodzicami. Nastoletnie matki, pochodzące z rodzin o niskim statusie materialnym, często rezygnują z dalszej edukacji. Przepisy wynikające z ustawy z 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, zobowiązują szkoły do udzielenia uczennicy w ciąży urlopu oraz innej pomocy niezbędnej do ukończenia przez nią edukacji. Zdarza się jednak, że ciężarną uczennicę zachęca się do ubiegania się o nauczanie indywidualne, a nauczyciel ogranicza do minimum wymagania, co nie jest korzystne w kontekście powrotu młodych matek do systemu edukacji (por. Bunio-Mroczek, 2015).

Ważnym elementem przygotowania do dorosłego życia jest edukacja seksualna młodzieży. Nastoletni rodzice skarżą się, że nikt z nimi nie rozmawiał na temat metod kontroli urodzeń, nie mogli też liczyć na opiekunów czy placówki edukacyjne. Konsekwencją braku wiedzy w tym zakresie może być nieumiejętność planowania życia rodzinnego i zbyt wczesne rodzicielstwo (zob. Bunio-Mroczek, 2015).

W przypadku dostępu do edukacji osób starszych istotną kwestią jest także **uzupełnianie kompetencji cyfrowych**. Pomimo wchodzenia w wiek senioralny ludzi, którzy np. w pracy zawodowej stykali się z nowymi technologiami, wciąż istnieje potrzeba stałego dostosowywania umiejętności użytkowników, podyktowana m.in. dużą dynamiką zmian technologicznych i stałym pojawianiem się na rynku nowych rozwiązań.

1.2.3. Zdrowie

Ogólnopolskie badania zlecone w 2021 roku przez Rzecznika Praw Dziecka (*Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce*, 2021) pokazują, że **co siódme dziecko w Polsce odczuwa, w stopniu zagrażającym zdrowiu psychicznemu niezadowolenie ze swojego życia**. Dotyczy to szczególnie młodzieży z dużych miast (zatem też Łodzi) oraz starszych dziewcząt. Wyniki badania wskazują na znaczące różnice w samopoczuciu psychicznym w zależności od stanu zamożności rodziny: 46% dzieci pochodzących z rodzin, w których brakuje środków na bieżące potrzeby, odczuwa niezadowolenie ze swojego życia w stopniu sugerującym konieczność specjalistycznej interwencji.

Ważnym problemem związanym z obszarem zdrowia, który pogłębił się w okresie pandemii, jest aktywność fizyczna młodych osób. Znaczny odsetek dzieci i młodzieży doświadcza braku sprawności, poczucia wyczerpania fizycznego i braku energii życiowej. W przypadku województwa łódzkiego problem ten dotyka 10% dzieci z klas II szkół podstawowych, 30% z klas VI i 14% z klas II szkół ponadpodstawowych (zob. ww. badania).

Stałym wyzwaniem jest zagwarantowanie **oferty usług społecznych, w tym w placówkach pomocy społecznej**, odpowiadającej potrzebom **seniorów i senierek**. Chodzi m.in. o usługi opiekuńcze, rehabilitacyjne, pielęgnacyjne, opiekuńcze, w tym opiekę wytchnieniową, specjalistyczne usługi opiekuńcze i paliatywne, terapię zajęciową, dostęp do domów dziennego pobytu, rozwój oddziałów geriatrycznych czy bezpłatne wypożyczalnie sprzętu rehabilitacyjnego.

Okres pandemii przyczynił się do pogorszenia stanu fizycznego i psychicznego osób starszych.

Raport Instytutu Polityki Senioralnej na temat jakości życia senierek i seniorów w Polsce pokazuje, że ponad połowa badanych (59,5%) zadeklarowała, że ich kondycja psychiczna jest gorsza niż przed pandemią, 62,8% osób w wieku 60+ ograniczyło aktywność fizyczną, a 46% – relacje z innymi ludźmi. Przynajmniej część z tych zjawisk może się przekładać na długofalowe konsekwencje odczuwalne jeszcze długo po zakończeniu pandemii (*Jakość życia osób starszych w Polsce...*, 2021).

1.2.4. Praca, przedsiębiorczość

Do głównych przejawów dyskryminacji na rynku pracy, ze względu na wiek należą: krzywdzące opinie o umiejętnościach osób zatrudnionych w określonym wieku, odmowa zatrudnienia ze względu na wiek, a nie kompetencje, wskazanie pożądanego wieku w ogłoszeniach o pracę, stosowanie ukrytych ograniczeń wiekowych w naborze do pracy, nieawansowanie zwłaszcza starszych pracowników i pracownic, niekierowanie ich na szkolenia, oferowanie niższego wynagrodzenia osobom w określonym wieku, naruszanie godności i upokarzanie z powodu wieku, redukcje zatrudnienia z zastosowaniem istotnego kryterium wieku, wywieranie nacisku, by przechodzić na emeryturę czy niezatrudnianie ludzi, którzy zbliżają się do tak zwanego okresu ochronnego (Pijawska, Kotzian, 2013).

Według analityków Polskiego Instytutu Ekonomicznego, w 2020 r. pracę zawodową **wykonywało 17,7% Polek i Polaków w wieku 60+**, odsetek osób aktywnych zawodowo w wieku 60-64 lata wynosił w Polsce 39%, a w grupie osób w wieku 65+ było to już tylko 6% (*Srebrząca się gospodarka...*, 2021).

Seniorzy doświadczają **3 najważniejszych typów wykluczeń: transportowych, zdrowotnych i cyfrowych**. Barierek tym towarzyszą ograniczenia świadomościowe, znacznie utrudniające utrzymanie aktywności gospodarczej, takie jak np. oddziaływanie negatywnych stereotypów czy poczucie wśród osób starszych społecznej nieprzydatności.

1. 3. Podsumowanie

Praktyki dyskryminacyjne wobec dzieci i młodzieży oraz seniorów przyjmują różne formy. Konieczne jest dalsze rozwijanie w Łodzi systemu wsparcia dla osób, należących do wybranych grup wieku, by nieść im pomoc, a także dążyć do zastosowania rozwiązań prawnych, architektonicznych, informatycznych, medialnych i edukacyjnych, upowszechniających wiedzę na temat procesu dyskryminacji, by wprowadzać niekrzywdzące modele zachowań.

1. 4. Rekomendacje dotyczące przesłanki

- **Edukowanie na temat ageizmu i adulyzmu** oraz popularyzowanie nowoczesnego modelu starości wśród różnych grup odbiorców, w tym pracodawców. Wzmocnienie kompetencji zatrudnionych w UMŁ w zakresie obsługi osób w różnym wieku.
- **Budowanie świadomości i umiejętności korzystania z usług online dla seniorów**, poprzedzone szkoleniem z obsługi odpowiednich urządzeń (komputerów, smartfonów etc.), które powinny być dostosowane do możliwości seniorów i dla nich dostępne.
- **Opracowanie metod dostarczania w okresie kryzysu usług dla osób potrzebujących**, poprzez organizowanie wolontariatu i angażowanie grup wsparcia, społeczności lokalnych, rad osiedli, domów kultury, szkół itp.

- **Dalsza pomoc w tworzeniu i udostępnianiu miejsc wspólnych aktywności** dla różnych grup wiekowych, by zapobiec izolacji przestrzennej i społecznej (szczególnie seniorów i senierek).
- **Wspieranie działań i projektów zmierzających do zawodowej aktywizacji osób 60+**, zwłaszcza kobiet (w tym przeciwdziałanie stereotypom na temat pracownic i pracowników 60+).
- **Stale dostosowywanie przestrzeni publicznych do potrzeb** osób starszych, z ograniczeniami ruchowymi i innymi problemami zdrowotnymi, a przy tym **dbałość o zapewnienie dostępności** takiej przestrzeni również w czasie reorganizacji ruchu czy remontów.
- **Stały monitoring poziomu jakości ww. usług** — współpraca z NGO i seniorami oraz seniorkami nad udoskonalaniem usług.
- **Wspieranie tworzenia platform informacyjnych** dla osób z różnych generacji (z ofertami różnych form wsparcia i akcji).
- **W odniesieniu do osób młodych** — popularyzacja postaw, które uwzględniają **perspektywę dzieci i młodzieży w polityce społecznej Miasta** (w jej zapisach, w zakresie działań), także poprzez sposób komunikowania o ich potrzebach i problemach.
- **Wdrażanie programów profilaktycznych i wzmacnianie kompetencji kadry pedagogicznej** w zakresie oddziaływania na poprawę relacji rówieśniczych i przeciwdziałania przemocy wśród młodych osób.
- **Szersze wdrażanie programów opartych na współpracy rówieśniczej**, np. mediacje rówieśnicze, czy wzajemna pomoc rówieśników.
- **Wzmacnianie postaw obywatelskich** wśród osób młodych i nawyków uczestnictwa w życiu społecznym.
- **Rozwinięcie sieci pomocowej dla dzieci i młodzieży** (telefony zaufania, dostępność poradni psychologiczno-pedagogicznych, szkolnych pedagogów) i uzupełnianie wiedzy profesjonalistów (nauczycieli, pedagogów, pracowników socjalnych) w zakresie zdrowia psychicznego.

2. Wykluczenie ze względu na płeć

2.1. Charakterystyka przesłanki w kontekście Łodzi

Łódź jest miastem o jednym z najwyższych stopni feminizacji w Polsce. Według danych GUS za 2020 r. (stan na 31 grudnia), w Łodzi zamieszkiwało 306,6 tysięcy mężczyzn i 365,6 tysięcy kobiet. Wśród osób powyżej 30. roku życia przeważają kobiety i przewaga ta rośnie dalej wraz z wiekiem. Znaczące różnice dotyczą długości życia mieszkanek i mieszkańców Łodzi. W 2020 roku przeciętne trwanie życia mężczyzn wynosiło 72 lata, a kobiet — 80 lat.

Ludność (stan w dn. 31 grudnia)	2010	2019	2020
Ogółem w tys.	730,6	679,9	672,2
W tym kobiety	398,3	370,0	365,6
Kobiety na 100 mężczyzn	120	119	119

Tabela 2. Zmiany w liczebności ludności w Łodzi w latach 2010, 2019 oraz 2020. Źródło: GUS — Łódź w liczbach 2021.

W Łodzi wdrażane są programy mające na celu wyrównanie szans kobiet w różnych obszarach życia społecznego.

W przypadku dyskryminacji mężczyzn, **szczególną kategorię stanowią ojcowie, co wynika pośrednio ze stereotypu, że to matka sprawuje opiekę nad dziećmi** (i np. matkom dedykowane są specjalne rozwiązania, takie jak przewijaki czy pokoje rodzinne). Jednocześnie zobowiązano się do zmiany oznaczeń

w trakcie najbliższych prac modernizacyjnych. Do 2019 r. wymieniona została tylko część oznaczeń (na „pokój rodzinny”), a część pozostała bez zmian (poza tym przewijaki często znajdują się jedynie w toaletach dla kobiet).

2. 2. Doświadczane problemy i narażenie na dyskryminację w różnych obszarach życia społecznego

2.2.1. Zdrowie

Według danych aktualizowanych na bieżąco przez Fundację Rodzic po Ludzku, w oparciu o opinie matek małych dzieci, z placówek w województwie łódzkim **Instytut Centrum Zdrowia Matki Polki** mieszczący się w Łodzi, uzyskał **54 punkty na 100** (co oznacza **3 miejsce od końca**; stan na 07.06.2022). Pozostałe łódzkie szpitale osiągnęły lepsze wyniki, uzyskując od 59 do 73 punktów na 100. Mimo to **ankiety pokazują, że w każdej z tych placówek kobiety spotykały się z traktowaniem pozbawionym szacunku i naruszającym ich godność.**

W celu zapewnienia lepszego wsparcia medycznego w zakresie ginekologii władze Łodzi **utworzyły punkt profilaktyki intymnej dostępny 24 godziny na dobę**, gwarantujący szereg usług z zakresu zdrowia reprodukcyjnego, w tym konsultacje dotyczące chorób przenoszonych drogą płciową i antykoncepcji.

Odpowiadając z kolei na potrzeby **grupy osób doświadczających problemów z zajściem w ciążę**, nieprzerwanie od połowy 2016 r. Miasto prowadzi **Program in vitro**. II edycja projektu potrwa do 2025 r. Miasto bezpłatnie przekazuje też licencję na Program in vitro innym gminom.

Program In Vitro w Łodzi	Lata 2016-2021
Liczba zakwalifikowanych par	1170
Kwota dofinansowania	ok. 5,8 mln zł
Liczba urodzonych dzieci	377 dzieci, w tym 18 par bliźniąt

Tabela 3. Program In Vitro w Łodzi w liczbach. Źródło: <https://tiny.pl/93mnr>

Jeśli chodzi o **dostęp do legalnych metod przerywania ciąży** — dane liczbowe są ograniczone (w tym do województw, a nie miast) i pochodzą głównie ze sprawozdań Rady Ministrów z wykonania ustawy z 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (**ostatnie dostępne dane dotyczą 2019 r.**):

Zabiegi przerywania ciąży w woj. łódzkim	2019
Przerwanie ciąży w wyniku prawdopodobieństwa ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu	89
Przerwanie ciąży, gdy stanowiła ona zagrożenie dla życia bądź zdrowia kobiety ciężarnej	3
Przerwanie ciąży w wyniku uzasadnionego podejrzenia, że powstała ona w wyniku czynu zabronionego	0

Tabela 4. Zabiegi przerywania ciąży w 2019 r. W woj. łódzkim. Źródło: <https://tiny.pl/93mnd>

2.2.2. Praca, przedsiębiorczość

Środki finansowe w perspektywie finansowej UE na lata 2014-2020 zostały przeznaczone na aktywizację zawodową kobiet. W dokumentach strategicznych kobiety zaliczono do kategorii osób „w szczególnej sytuacji na rynku pracy”. W **związku z tym, w Łodzi** odnotować można projekty adresowane głównie lub między innymi do kobiet, począwszy od działań z zakresu **wzmacniania psychicznego**, przez **podnoszenie kompetencji i kwalifikacji oraz nabywanie doświadczenia zawodowego**, po **wspieranie przedsiębiorczości kobiet** (dotacje na uruchomienie własnej działalności gospodarczej; zob. szczegóły w spisie projektów realizowanych w Łodzi: 1/ strona rządowa www.mapadotacji.gov.pl; 2/ strona miejska <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/projekty-unijne/efs/>). Jest to szczególnie ważne ze względu na zjawisko obserwowane w skali ogólnopolskiej, jakim jest dysproporcja wynagrodzenia pomiędzy mężczyznami a kobietami.

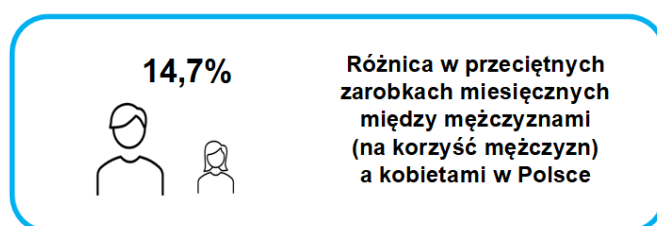

Diagram 1. Różnica w wysokości zarobków miesięcznych M a K w Polsce — stan na koniec października 2020 r. Źródło: GUS, 2022.

Problemem pozostaje także kwestia nierównego traktowania płci w sferze pracy odpłatnej (oraz nieodpłatnej). Badania CBOS z 2018 r. wskazują (ostatnie dostępne na 2022 r.), że 25% badanych kobiet było świadkami molestowania seksualnego w miejscu pracy lub nauki, a co 6. kobieta i co 12. mężczyzna byli obiektem niechcianych zachowań, propozycji lub żartów o charakterze seksualnym.

Jeśli chodzi o **sytuację zawodową kobiet prowadzących własne firmy**, z dostępnych danych za rok 2020 wynika, iż w województwie łódzkim wśród prezesów i prezesek podmiotów zarejestrowanych w KRS kobiety stanowią 34,3% (*Kobiety i biznes w Polsce...*, 2020).

Udział kobiet w zarządach rozmaitych przedsiębiorstw (od spółek po fundacje, które były analizowane) jest mniejszy niż mężczyzn, a wpływ na wzrost udziału kobiet w tego typu ciałach decyzyjnych zależy też od rodzaju formy działalności i branży. Badania ogólnopolskie wykazują jak niżej:

Udział kobiet na stanowiskach zarządczych i jako przedsiębiorczyń		
1. Branże traktowane jako mniej prestiżowe	Zarządy związków zawodowych: 45,4%	Zarządy spółdzielni: 45,6%
2. Branże traktowane jako bardziej prestiżowe	Zarządy izb gospodarczych: 20%	Zarządy związków pracodawców: 27%
3. Przedsiębiorczość kobiet	Pracodawczynie: 2,5%	Pracujące na własny rachunek: 10,3%

Tabela 5. Dane ogólnopolskie udziału kobiet na stanowiskach zarządczych i jako przedsiębiorczyń. Źródło: *Kobiety i biznes w Polsce...*, 2020 (pkt. 1 i 2.), GUS — i kwartał 2021 r. (pkt. 3).

W obszarze dotyczącym pracy nie można pominąć sytuacji epidemiologicznej związanej z zachorowalnością na SARS-CoV-2. Pandemia nasiliła nierówności między płciami, oddziałując na aktywność zawodową kobiet, ich możliwości rozwoju i aspiracje zawodowe. W okresach zamknięcia żłobków i przedszkoli oraz wprowadzenia nauki zdalnej w szkołach podstawowych, główny ciężar zajmowania się potomstwem spoczął na kobietach. Odbiło się to na ich sytuacji zawodowej (por. *Wybrane aspekty rynku pracy w Polsce...* 2021).

Dodatkowo, ze względu na strukturę wiekową panującą w Łodzi (przewaga kobiet w grupie 65+) ważną była pomoc organizowana dla osób starszych przez Miasto w czasie pandemii (rok 2020). Zrealizowano np. program Ministra Rodziny i Polityki Społecznej „Wspieraj Seniora”, którego realizatorem był MOPS. Działanie polegało na dostarczaniu zakupów. Zarejestrowano w Łodzi 602 zgłoszenia od osób chętnych do skorzystania z tego rodzaju wsparcia. W rezultacie udzielono 198 form wsparcia, które trafiły do 137 osób (Sprawozdanie z działalności Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Łodzi za 2020 r.).

2.2.3. Bezpieczeństwo fizyczne, psychiczne i bytowe

Jak pokazują badania Centrum Praw Kobiet, stereotypy i uprzedzenia związane z płcią mają istotny wpływ na praktykę stosowania prawa w sprawach o przemoc domową i seksualną wobec kobiet (Nowakowska, Dominiczak, 2013; Nowakowska, Sękowska-Kozłowska, Dominiczak, 2016). Wiele przypadków pozostaje nieujawnionych, jednak nawet wśród spraw, które zgłoszone zostały organom ścigania, przeważająca większość pokrzywdzonych to kobiety.

W 2021 r. Komenda Wojewódzka Policji w Łodzi wypełniła łącznie 3624 Niebieskie Karty. Proporcje osób w podziale na płeć i wiek, co do których istniało podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, ukazuje poniższy diagram:

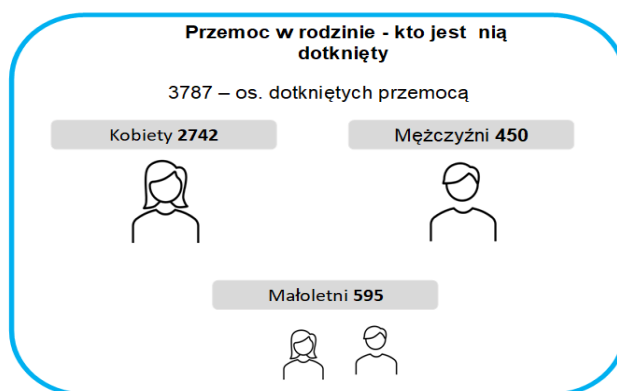

Diagram 2. Przemoc w rodzinie. Źródło: Dane Komendy Wojewódzkiej Policji w Łodzi, stan na 2021 r.

Co do zatrzymanych, wobec których zaistniało podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, przeważali mężczyźni:

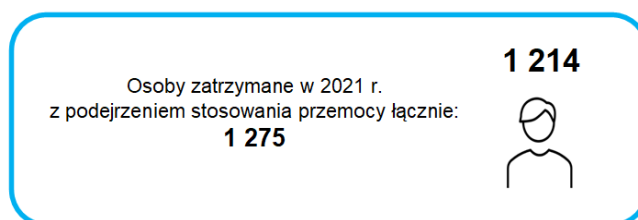

Diagram 3. Przemoc w rodzinie. Źródło: Dane Komendy Wojewódzkiej Policji w Łodzi, stan na 2021 r.

W Łodzi działa jeden wyspecjalizowany ośrodek przeznaczony m.in. dla kobiet doznających przemocy — **Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie**. Są tam 24 miejsca. Oferta obejmuje pomoc socjalno-schroniskową, terapeutyczną, opiekuńczą, prawną i medyczną. W **2019 r.** z pomocy tam udzielanej skorzystało rotacyjnie **127 osób**, w tym **60 kobiet**, **3 mężczyzn** oraz **64 dzieci** (za: Sprawozdanie z działalności Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Łodzi za 2019 r.). W **2020 r.** były to **103 osoby**, w tym **46 kobiet**, **3 mężczyzn** oraz **54 dzieci** (za: Sprawozdanie z działalności Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Łodzi za 2020 r.).

Kobiety, dla których nie znajdzie się miejsce w ośrodku, szukają go w schroniskach dla kobiet w kryzysie bezdomności lub samotnych matek. Placówki te nie są dostosowane do potrzeb ofiar przemocy. **Wyjątkiem jest Dom Samotnej Matki im. Stanisławy Leszczyńskiej.** Jedną z usług dotyczących wsparcia ofiar przemocy polega tam na izolowaniu osób ubiegających się o pomoc od sprawców przemocy. W roku **2019** placówka zajmowała się łącznie **141 kobietami** (z dziećmi), w **2020 r.** było to **135 kobiet** (z dziećmi; za: *Sprawozdanie z działalności Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Łodzi za 2019 r.*, *Sprawozdanie z działalności Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Łodzi za 2020 r.*).

Aby zapewnić inny rodzaj wsparcia bytowego, polegającego też na usamodzielnianiu się, powstało mieszkanie aktywizujące kobiety, które opuściły zakłady karne lub w których przypadku zostało zasądzone ograniczenie wolności przez System Dozoru Elektronicznego (projekt „Czysta karta” Stowarzyszenia Abakus w partnerstwie z Miastem Łódź; projekt zakończony w 2022 r.; zob. <https://stowarzyszenie-abakus-lodz.pl/czysta-karta---zycie-od-nowa>). Jest to jedyne takie miejsce w Łodzi adresowane do kobiet zagrożonych bezdomnością czy bez domu, opuszczających zakłady karne.

Zmniejszająca się w trakcie pandemii rejestrowana liczba osób korzystających z pomocy oferowanej ofiarom przemocy, nie musi oznaczać zanikania sytuacji przemocowych: w czasie pandemii wiele placówek i organizacji świadczących taką pomoc ograniczyło lub zawiesiło działalność. Utrudniony był dostęp do sądów i organów ścigania. Pandemia w pewnych okresach oznaczała trudności z mobilnością i szukaniem wsparcia poza domem (por. wnioski i opinie za: *Plan awaryjny...*, 2020; *Pandemia domowej przemocy...*, 2021; Ambroziak, 2021). Także w Łodzi po początkowym spadku zgłoszeń w marcu 2020 r., łódzki oddział Centrum Praw Kobiet donosił o **znacznym wzroście liczby kobiet** kontaktujących się, by otrzymać pomoc.

W obszarze wsparcia osób dotkniętych przemocą **zmieniły się kompetencje policji**. 30 listopada 2020 r. weszły w życie przepisy umożliwiające policji natychmiastową eksmisję sprawcy przemocy (ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Z 2020 r. poz. 956). **Od grudnia 2020 do lipca 2021 r. w Łodzi dokonano 66 takich eksmisji sprawców** z lokali (Rogowska, 2021).

Negatywne skutki pandemii są w znacznie większym stopniu odczuwane przez kobiety, które doświadczają znacznieszego, niż mężczyźni obciążenia obowiązkami rodzinnymi i domowymi (Krause, 2021). Miasto skierowało specjalny program do rodzin z dochodami poniżej 150% kryterium dochodowego na osobę w rodzinie (art. 8 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej). W ramach tego działania zapewniano w dni powszednie obiady dla wskazanych dzieci i taka forma dożywiania stanowiła pośrednio wsparcie dla ich rodzin, w tym matek. Inną formą pomocy były paczki żywnościowe wydawane osobom, których dochód nie przekraczał 200% kryteriów dochodowych (art. 8 ww. ustawy) i przebywały one na kwarantannie. Do 29 lipca 2020 r. łącznie wydano 1006 paczek żywnościowych. Kolejną formą pośredniego wsparcia kobiet (szczególnie z grup defaworyzowanych ze względu na status ekonomiczny czy kapitał społeczny) w opiece i wychowaniu dzieci oraz podnoszeniu własnych kompetencji, można potraktować projekt „Nasze światlice”.

1. 3. Podsumowanie

Problemy doświadczane przez kobiety koncentrują się w głównych obszarach, takich jak: zagrożenie przemocą, niski stopień przedsiębiorczości własnej oraz starzenie się tej grupy wraz z popadaniem w biedę. Negatywne zjawiska pogłębiła pandemia. Mogło to sprzyjać także utrwaleniu się stereotypowych ról opiekuńczych kobiet (obok zmniejszania się ich aktywności zawodowej).

2. 4. Rekomendacje dotyczące przesłanki

- **Wdrażanie edukacji antydyskryminacyjnej ze względu na płeć** na wszystkich poziomach nauczania szkolnego oraz wśród dorosłych (szczególnie w zawodach: nauczycielskich, medycznych, służbach mundurowych i w urzędach).
- **Szkolenia nt. przeciwdziałania przemocy w jednostkach, z którymi Miasto współpracuje i współdziała** (w tym szkolenia nt. funkcjonowania przepisów umożliwiających natychmiastową eksmisję sprawcy przemocy obowiązujących od dnia 30 listopada 2020 r.).
- **Kontynuowanie działania punktu profilaktyki intymnej** czynnego całą dobę. W gabinecie powinny znaleźć się informacje dotyczące możliwości zgodnego z prawem przerwania ciąży.
- **Zwiększenie liczby specjalistycznych miejsc bezpiecznego schronienia** dla osób dorosłych (szczególnie kobiet) i dzieci doświadczających przemocy.
- **Dalsze wspieranie przez Miasto organizacji pozarządowych zajmujących się przeciwdziałaniem dyskryminacji i przemocy wobec kobiet oraz edukacją równościową.**
- **Rozwijanie współdziałania Miasta z organizacjami i przedsiębiorstwami, zajmującymi się aktywizacją zawodową kobiet i mężczyzn.**
- **Promowanie i wspieranie działań dotyczących wyrównywania szans** w różnych obszarach życia społecznego, w tym na rynku pracy.
- **Wsparcie mężczyzn** adekwatne do problemów wynikających z jakości ich życia, co przekłada się m.in. na czas jego trwania (specjalne programy, aktywności, szkolenia itp.).

3. Wykluczenie ze względu na niepełnosprawność

3.1. Charakterystyka przesłanki w kontekście Łodzi

W dokumencie *Polityka Społeczna 2020+ dla Miasta Łodzi — Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych* podkreśla się, że osoby z niepełnosprawnościami (dalej: OzN) napotykają wiele przeszkód, by móc w pełni korzystać z przysługujących im praw obywatelskich. Dlatego też konieczne jest tworzenie mechanizmów wyrównywania szans OzN przez zagwarantowanie im pewnych praw szczególnych. Uwzględniając prawa OzN wyrażone w Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, kwestie zapobiegania nierównemu traktowaniu OzN określa *Powiatowy program działań na rzecz osób z niepełnosprawnościami w Łodzi w latach 2021-2026*.

Na podstawie opracowania *Łódź 2021. Raport o stanie miasta*, Miasto (w partnerstwach z NGO i przedsiębiorstwami) wykazuje, iż rozwija rozmaite zadania w zakresie wsparcia OzN. Podejmowane działania są też zbieżne z zadaniami Rzecznika Osób Niepełnosprawnych jako koordynatora ds. dostępności w UMŁ oraz Zarządu Dróg i Transportu wraz z Zarządem Inwestycji Miejskich w zakresie **opiniowania projektów architektoniczno-urbanistycznych** pod kątem zgodności z łódzkim Standardem Dostępności (w 2021 roku zaopiniowano 22 projekty).

Do ważnych, systematycznie realizowanych zadań na rzecz OzN w Łodzi należą m.in.:

- **wsparcie dla NGO, których działania dotyczą OzN**, w tym: oferty na wykonywanie zadań publicznych; stosowanie trybu uproszczonego zgodnie z art. 19a ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie; prowadzenie współpracy z NGO w ramach projektów dofinansowywanych ze środków UE; wsparcie merytoryczne w aktywnościach NGO przez Miasto; aktywności wdrażane przez KDO ds. wdrażania Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych i rozwiązywania problemów OzN,

- **rozbudowa systemu i usług dostępu do informacji i obsługi dla OzN**, w tym m.in. prowadzenie specjalnego poradnictwa dla OzN, np. W 2021 r. było udzielonych ok. 5 800 porad; zapewnienie przez Miasto dostępu do tłumacza języka migowego w kontaktach z UMŁ i miejskimi jednostkami organizacyjnymi oraz zwiększenie dostępności WWW Urzędu dla osób głuchych; zadbanie o zwiększenie dostępności informacji poprzez działania Miasta w mediach społecznościowych także w języku migowym; przygotowywanie i publikowanie informatorów dla OzN, w tym dostępnych online, rozwijanie usługi „Mobilny Urzędnik”,
- **współpraca ze środowiskiem OzN na rzecz spełnienia potrzeb jego przedstawicieli**, polegająca m.in. na organizacji przez Miasto „Weekendu kultury bez barier”; współpracy z Łódzkim Sejmikiem Osób Niepełnosprawnych w zakresie realizacji cyklicznych spotkań dla OzN; udziale Miasta w projekcie „Głusi w Biznesie” z firmą UNI-LEX; wspominanym wcześniej organizowaniu lekcji samorządowych dla młodzieży z niepełnosprawnościami nt. funkcjonowania samorządu terytorialnego i działań Miasta na rzecz OzN; wprowadzeniu przez Miasto Łódzkiej Karty „Bez Barier” we współpracy z 58 partnerami.

W ramach działań rewitalizacyjnych w 2021 r. UMŁ zrealizował 14 projektów z dofinansowaniem Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS), których beneficjentami były także OzN z obszaru rewitalizacji, zagrożone wykluczeniem społecznym. **Każdy projekt EFS realizowany przez Miasto Łódź obejmuje OzN** i są one ich aktywnymi uczestnikami i uczestniczkami.

Poprawa infrastruktury technicznej i zarazem społecznej jest wdrażana dzięki **programowi Rewitalizacji Obszarowej Centrum Łodzi**. Znajduje to odzwierciedlenie m.in. poprzez **oddawanie kolejnych mieszkań chronionych dla OzN** (mieszkania tego typu będą oddawane sukcesywnie do końca 2022 r.; za: <https://mops.uml.lodz.pl/pomoc-spoeczna/mieszkania-chronione/>).

Innym aspektem poprawy infrastruktury technicznej było wyznaczenie w 2021 r. (według *Raportu o stanie miasta za 2021 r.*) we wszystkich częściach Łodzi **nowych miejsc postojowych dla OzN**.

Opracowano również Plan działania na rzecz poprawy zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w Urzędzie Miasta Łodzi na lata 2021-2024. **Przy tym UMŁ prowadzi stronę nt. problematyki dostępności w Urzędzie i w mieście** (zob.: <https://tiny.pl/93m85>). Znaleźć na niej można informacje na temat dostępności i jej zasad przyjętych w Łodzi (ww. Łódzki Standard Dostępności), w tym informacje, czym jest projektowanie uniwersalne oraz jak i gdzie zgłaszać utrudnienia napotymane w UMŁ. Informacje są tłumaczone na język migowy.

Co ważne, część **wiedzy o dostępności** ma znaczenie także **dla seniorów i senierek** (biorąc pod uwagę występujące czasami trudności z mobilnością w tej grupie wiekowej) czy **osób opiekujących się małymi dziećmi** (wożonymi w wózkach).

Inna forma wsparcia OzN polegała na wypłacie zasiłków pieniężnych oraz udzielaniu wsparcia w formie bezgotówkowej, polegającej na pokrywaniu kosztów świadczeń. **Miasto zapewnia przy tym usługi opiekuńcze świadczone w miejscu zamieszkania klientów pomocy społecznej z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności. W 2021 r. skorzystało z nich 2385 osób.** Inną formą opieki i wsparcia dla OzN, jaką zapewnia Miasto, są Domy Dziennego Pobytu dla Osób Niepełnosprawnych. Oferowały one w 2021 r. 118 miejsc (98 dla OzN), z których rotacyjnie w ciągu roku skorzystało 121 osób (87 z niepełnosprawnościami).

W 2021 roku Miasto zrealizowało program pilotażowy „Aktywny samorząd”. Jego celem było wyeliminowanie lub zmniejszenie barier ograniczających uczestniczenie OzN w życiu społecznym, zawodowym oraz w dostępie do edukacji. Wpłynęło 636 wniosków dotyczących tego programu we wszystkich obszarach wsparcia, z czego pozytywnie rozpatrzono 318.

Osobom z zaburzeniami psychicznymi, bezpośrednio po zakończeniu hospitalizacji, umożliwiono **pobyt w 7 mieszkaniach chronionych w Łodzi, prowadzonych przez Towarzystwo Przyjaciół Niepełnosprawnych**. Pobyt polegał na przygotowaniu do samodzielnego funkcjonowania w środowisku (mieszkania zapewniały 40 miejsc, rotacyjnie skorzystało z nich 50 osób w 2021 r., a w 2020 r. – 44 osoby).

Organizowano też **działania sportowe z włączeniem OzN**. W 2021 r. w aktywnościach tych **uczestniczyło ponad 34,5 tys. osób**, dzięki realizacji 253 umów ze 133 podmiotami.

Innym obszarem integracji OzN jest **kultura, w tym zarówno dostosowywanie obiektów dla OzN, jak i oferty kulturalnej**, co przekłada się na wiele rozwiązań technologicznych i cyfrowych oraz organizowanie wycieczek z udziałem tłumacza języka migowego.

Ważnym przyczynkiem do rozpatrywania **jakości życia OzN stała się pandemia koronawirusa**. Izolacja ograniczyła bowiem ich dostęp do usług społecznych, ważnych dla codziennego funkcjonowania i do prowadzenia samodzielnego życia.

3. 2. Doświadczane problemy i narażenie na dyskryminację w różnych obszarach życia społecznego

3.2.1. Edukacja

W Łodzi najliczniejszą grupą OzN, kształconych w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych, były osoby niesłyszące i słabosłyszące. Na drugim miejscu – uczniowie z niepełnosprawnością sprzężoną, a na trzecim – osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Osoby niewidzące i słabowidzące niemal równie często, jak te z niepełnosprawnością intelektualną, kształciły się w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych.

Kształcenie specjalne odgrywa w Polsce nadal ważną rolę, jednak dla włączenia społecznego OzN istotna jest edukacja integracyjna. Interwencje łódzkiej społeczniczki Sylwii Mądrej dowodzą, że uczniowie z niepełnosprawnościami narażeni są na nierealizowanie zaleceń na podstawie orzeczeń o potrzebie kształcenia specjalnego. Opierając się na doświadczeniu przywołanej społeczniczki, **brak realizacji owych zaleceń wiąże się także czasami z doznawaną przez niektóre uczące się osoby przemocą rówieśniczą, czy pozbawieniem ich odpowiedniego wsparcia**. W niektórych przypadkach może prowadzić to nawet do prób samobójczych.

Duże znaczenie ma kształcenie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami w środowisku szkolnym. **Istotną częścią wsparcia w tym zakresie jest zapewniany przez gminę dowóz do szkół takich uczniów i uczennic**. Jak wskazują interwencje Sylwii Mądrej, dowozy były jednak często dostosowywane raczej do możliwości i ograniczeń logistycznych, a nie potrzeb dzieci. Wiele z nich nie mogło więc skorzystać z tej formy wsparcia lub wiązało się to z ich dyskomfortem.

Znaczna część uczniów i uczennic z niepełnosprawnościami korzysta z nauczania indywidualnego, zwłaszcza w szkołach średnich. Na niższych etapach edukacji takie rozwiązanie jest stosowane rzadziej. **Jednak dopiero integracja z klasą i życiem szkolnym pozwala OzN na poszerzenie możliwości rozwoju społecznego**.

Innym istotnym wskaźnikiem wykluczenia społecznego jest możliwość podejmowania studiów wyższych przez OzN. Zgodnie z ostatnimi dostępnymi danymi GUS dotyczącymi roku akademickiego 2020/2021, w łódzkich uczelniach wyższych studiowało 1488 takich osób, w tym 879 kobiet. Najliczniejszą grupę stanowili studenci i studentki z dysfunkcją narządów ruchu – osoby chodzące oraz osoby mające inne niepełnosprawności. Osoby z dysfunkcjami słuchu i wzroku są słabiej reprezentowane na uczelniach jako studenci, często są bowiem absolwentami i absolwentkami szkół specjalnych.

W wyniku pandemii OzN zostały dotknięte dodatkowymi utrudnieniami w obszarze edukacji ze względu na przejście na **edukację zdalną**. Z opublikowanego przez NIK raportu (*Kształcenie w szkołach specjalnych...*, 2020) wynika, że najczęstsze utrudnienia związane z edukacją zdalną w szkołach specjalnych to – poza problemami wspólnymi dla wszystkich placówek oświatowych – **także brak dostępnych materiałów online i trudności z dostosowaniem sposobu zdalnego nauczania do potrzeb uczniów i uczennic z niepełnosprawnością intelektualną**. Na podstawie skarg docierających do Biura RPO jeszcze w latach przed pandemią oraz na podstawie opracowania za okres pandemii koronawirusa, dostrzec można, iż pandemia wzmocniła problemy **uczennic i uczniów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnościami**, na co dzień **korzystających z pomocy specjalistów i specjalistek, m.in. zajmujących się logopedią, nauczaniem wspomagającym, fizjoterapią** (*Edukacja w czasie pandemii...*, 2021). Utrudnienia w dostępie mogły skutkować pogorszeniem ogólnego stanu zdrowia bądź ograniczeniami prowadzonej terapii.

Zajęcia online sprowadzały się zaś do transmisji dźwięku, co znacznie utrudniało interakcję z osobą uczącą i skupienie na prezentowanych treściach. Nie wszyscy uczący się z niepełnosprawnościami porozumiewają się w sposób foniczny. W związku z czasowym ograniczeniem funkcjonowania placówek oświatowych, **OzN uczące się w szkołach zostały w wielu przypadkach odcięte również od pomocy psychologiczno-pedagogicznej.**

Dopiero po pewnym czasie wprowadzono rozwiązania, które ułatwiły prowadzenie kształcenia zdalnego w szkołach, np. Zintegrowaną Platformę Edukacyjną (zob. www.epodreczniki.pl).

3.2.2. Praca, przedsiębiorczość

OzN zarejestrowane jako poszukujące pracy i niepozostające w zatrudnieniu mogą korzystać (jak inne osoby) ze szkoleń, staży, przygotowania zawodowego dorosłych, prac interwencyjnych czy społecznie użytecznych oraz robót publicznych.

Aktywizacja zawodowa stosowana do tej pory wobec OzN zachęca jednak raczej takie osoby do wykonywania prac społecznie użytecznych czy interwencyjnych oraz robót publicznych, lecz są to prace krótkoterminowe. Nie pozwalają one na uzyskanie stałego zatrudnienia i są często poniżej kwalifikacji OzN w normie intelektualnej czy będących powyżej normy intelektualnej. Prace te są **niskopłatne i wymagają niskich kwalifikacji**. Jest to sprzeczne m.in. z Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych (*Konwencja o prawach...*, 2012).

W związku z pandemią odnotować można **utrzymanie się niekorzystnej sytuacji w zatrudnieniu OzN**. Zgodnie z raportem opublikowanym przez PUP w Łodzi, na koniec grudnia 2020 r. zarejestrowanych było 1528 bezrobotnych OzN, w 2021 r. (grudzień) — 1593 OzN.

Długie okresy zamknięcia placówek edukacyjnych i opiekuńczych w pandemii skutkowały także problemami z zatrudnieniem wśród opiekunów i opiekunek OzN. W końcu 2020 r. w Łodzi zarejestrowanych pozostawało 36 osób bezrobotnych, posiadających co najmniej jedno dziecko niepełnosprawne do 18. roku życia. Zdecydowaną większość wśród tej kategorii bezrobotnych stanowiły kobiety — 30 osób, tj. 83,3% tej grupy, co oznacza, iż potrzebują one dodatkowego wsparcia.

Zmniejszała się liczba **OzN biorących udział w formach uzawodowienia**. Np. w 2020 r. wśród zatrudnionych w pracach interwencyjnych liczba OzN była ponad dwa razy niższa niż w 2019 r. W 2020 r. żadna OzN nie uczestniczyła w szkoleniach (w 2019 r. było to 37 osób). Roboty publiczne w 2019 r. realizowało 18 OzN, gdy w 2020 r. — 14 OzN. Prace społecznie użyteczne w roku 2020 podjęły 3 OzN, w 2019 zaś 10 OzN. Ze staży w 2020 r. skorzystało 13 OzN, a w 2019 r. — 15 OzN. W 2021 r. (dane z PUP, stan na grudzień) nadal zmniejszała się liczba OzN zatrudnionych czy odbywających ww. prace.

Według danych PUP, sukcesywnemu zmniejszeniu ulegała także liczba miejsc pracy i miejsc aktywizacji zawodowej dla OzN. Co więcej, tylko OzN dotknął w tym obszarze spadek:

	2019	2020	2021
Wolne miejsca pracy dla OzN	895	553	491

Tabela 6. Wolne miejsca pracy dla OzN. Źródło: *Sprawozdania PUP w Łodzi — stan na grudzień 2019 — 2020 — 2021.*

Miasto zapełniało ten rodzaj luki, realizując projekt „**Opiekuńcza Łódź bis**” (2020-2021) z Towarzystwem Przyjaciół Niepełnosprawnych i innymi partnerami. Projekt miał polegać na zwiększeniu samodzielności oraz zdolności do uczestniczenia w życiu społecznym, zawodowym i edukacyjnym osób niesamodzielnych, by w następstwie umożliwić ich opiekunom powrót na rynek pracy. Do grudnia 2020 r. W projekcie wzięło udział 1120 osób (*Sprawozdanie z działalności Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Łodzi za 2020 r.*).

3. 3. Podsumowanie

Praktyki wykluczające wobec OzN, w tym ze względu na ich wiek, przybierają różne formy i skalę. Niezbędny jest w Łodzi kompleksowy system wsparcia tych osób i ich rodzin w pełniejszym uczestnictwie w życiu społecznym, szczególnie poprzez edukację spełniającą warunki integracji i włączenia. Potrzeby tej grupy wymagają także dbałości o wdrażanie rozwiązań głównie transportowych, architektonicznych, informatycznych, medialnych i innych, aby — jak wspomniano powyżej — lepiej integrować tę grupę i aby propagować włączające zachowania i praktyki. Dotyczy to także kwestii zatrudnienia OzN. W związku z tym jest to też grupa (w tym rodziny OzN) narażona potencjalnie na ubóstwo, co może przełożyć się na pogorszenie jakości życia. Planując i wdrażając działania skierowane na polepszenie poziomu życia OzN w Łodzi, ważne jest wzięcie pod uwagę takiego czynnika, jakim jest płeć OzN oraz ich opiekunek i rodziców (zagrożenie wykluczeniem rośnie w przypadku kobiet z niepełnosprawnością czy kobiet opiekujących się OzN).

3. 4. Rekomendacje dotyczące przesłanki

- **Zwiększenie liczby projektów z zakresu edukacji włączającej**, zwłaszcza na ponadpodstawowym poziomie, w miejsce nauczania indywidualnego, **by włączać uczniów i uczennice z niepełnosprawnościami w życie szkolne**, co równa się mniejszej liczbie dzieci objętych nauczaniem indywidualnym.
- Wspieranie przez Miasto **dostępności narzędzi do kształcenia zdalnego** oraz platform wspierających kształcenie zdalne.
- **Monitorowanie wpływu nauczania zdalnego na sukcesy edukacyjne OzN**, by móc określić rodzaj i skalę potrzebnego wsparcia dla tej grupy.
- **Rozwijanie współpracy Miasta z uczelniami wyższymi w zakresie budowania świadomości społecznej** na temat potrzeb edukacyjnych OzN, szczególnie osób z niepełnością słuchu i ruchu (np. poprzez (współ)organizację i wspieranie konferencji, seminariów itp. na ten temat).
- Promowanie i organizowanie **programów zapewniających opiekę wytchnieniową** skierowaną do członków rodzin i opiekunów oraz opiekunek OzN (dzieci i dorosłych).
- **Zbudowanie dostępnego dla wszystkich systemu komunikacji o zagrożeniach**, aby wyeliminować wykluczenie informacyjne OzN w sytuacjach kryzysowych (lockdown i inne). Konieczne jest wypracowanie standardów (w tym szablonów stron WWW dla niekomercyjnych podmiotów, np. szkół, NGO, samorządów uczniowskich, kótek zainteresowań itp., które będą udostępniane bezpłatnie na stronie UMŁ).
- **Prowadzenie monitoringu przez Miasto staży dla OzN w jednostkach podlegających UMŁ oraz promowanie dobrych praktyk w tym zakresie**, a także w zatrudnianiu OzN.

- **Wdrażanie klauzul społecznych w zamówieniach publicznych**, które obejmowałyby potrzeby związane z zatrudnieniem OzN.
- **Stworzenie programu aktywizującego (w tym zawodowo) kobiety z niepełnosprawnościami** (szczególnie kobiety w wieku 50+).
- **Monitorowanie miejskich stron www pod kątem dostępności** również przez sukcesywne eliminowanie niedostępności różnych elementów.
- **Propagowanie i promowanie programów oraz działań dotyczących deinstytucjonalizacji w mieście.**
- **Projektowanie działań antydyskryminacyjnych i rozwiązań wspierających OzN**, włączając do działania ich samorzeczniczki i samorzeczników.

4. Dyskryminacja mniejszości narodowych, etnicznych oraz wyznaniowych

4.1. Charakterystyka przesłanki w kontekście Łodzi

Ze względu na specyfikę mobilności ludzkiej oraz instytucjonalne uwarunkowania (np. otwarte granice wewnętrzne UE), trudno jest ustalić rzeczywistą liczbę cudzoziemców żyjących obecnie i pracujących w Polsce, w tym w Łodzi. Niemniej, oficjalne rejestry wskazują, że w ostatnich latach notuje się bardzo dynamiczny wzrost liczby migrantów i migrantek w Łódzkiem i jego stolicy:

- **Według danych Wojewody łódzkiego** (część danych statystycznych dotyczących imigracji zarobkowej – zezwoleń na pobyt i pracę – są publicznie dostępne jedynie dla poziomu województwa, a nie poszczególnych miast), w **Łódzkiem zarejestrowano pobyt 41733 imigrantek i imigrantów przybywających do Łodzi w celach zawodowych, edukacyjnych i osobistych** (<https://migracje.gov.pl/>, stan na 12.08.2022).
- 34512 z tych osób posiada zezwolenie na pobyt czasowy, 4021 na pobyt stały, a 2401 to obywatele UE, którzy zarejestrowali pobyt w województwie łódzkim. Pozostałe osoby mają status rezydenta długoterminowego UE, są obywatelami UE, którzy zarejestrowali pobyt stały lub są członkami ich rodzin.
- **Najwięcej rejestrujących swój pobyt osób pochodzi z Ukrainy.** W dalszej kolejności – z Gruzji, Białorusi, Uzbekistanu, Indii, Mołdawii, Rosji i Wietnamu. Imigrantki i imigranci pochodzą ze 145 krajów.
- **Łódź jest też dużym ośrodkiem akademickim**, do którego z roku na rok przyjeżdża coraz więcej cudzoziemców i cudzoziemek.

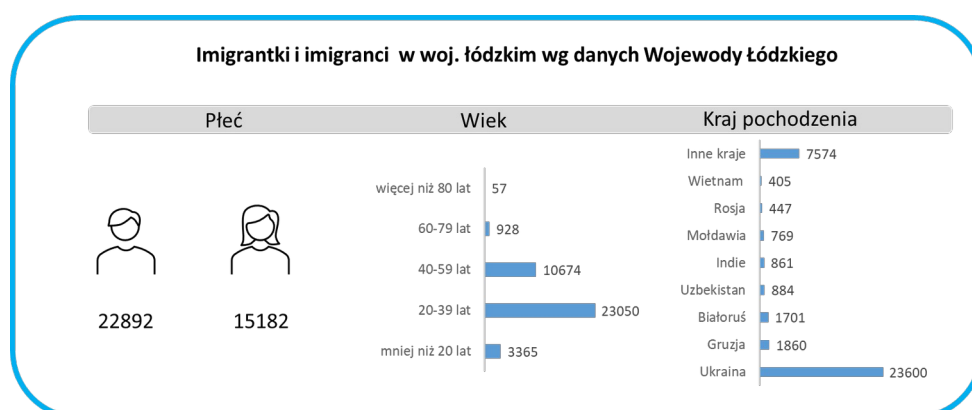

Diagram 4. Imigrantki i imigranci w woj. łódzkim w 2022 r. — wg płci, wieku i kraju pochodzenia. Źródło: <https://tiny.pl/93ms9>

Warto zaznaczyć, że badania dotyczące sytuacji migrantów i migrantek w Łodzi przeprowadzone były w 2021 r. Badania sytuacji tej grupy przesłankowej nie mogły odnosić się zatem do kontekstu, jaki

rozwinął się w związku z wybuchem wojny rosyjsko-ukraińskiej. Poniżej przedstawiamy wnioski nasuwające się na podstawie nielicznych jeszcze danych, odnoszących się do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społecznej po 24 lutego 2022 r.

Zgodnie z raportem Centrum Analiz i Badań Unii Metropolii Polskich im. Pawła Adamowicza *Raport. Miejska gościnność: wielki wzrost, wyzwania i szanse – raport o uchodźcach z Ukrainy w największych polskich miastach* opublikowanym w kwietniu 2022 r. (Wojdat, Cywiński, 2022), w ramach kryzysu uchodźczego wywołanego przez wybuch wojny w Ukrainie **do Polski napłynęło ponad 3,2 mln Ukrainek i Ukraińców w wieku 15 lat lub więcej, a dodatkowo również dzieci w wieku 14 lat lub młodsze²**. Znaczącą część uchodźstwa wojennego stanowią kobiety (w dużych miastach ok. 75% osób z Ukrainy mających PESEL).

Za ww. raportem, w związku z brakiem odgórnej relokacji uchodźców, na wybór miejsca pobytu ma wpływ wcześniejsza znajomość danego miasta (z doświadczenia lub ze słyszenia), posiadanie sieci wsparcia w nowej lokalizacji lub spontaniczna decyzja, wynikająca m.in. z oddolnych pomocowych działań mieszkanki i mieszkańców Polski.

Obecna migracja uchodźcza z Ukrainy ma bardzo dynamiczny charakter. Liczba ludności w największych polskich miastach, w tym Łodzi, zaczęła gwałtownie wzrastać od pierwszych tygodni wojny. Zgodnie z wyliczeniami przedstawionymi w przytaczanej publikacji (stan na 1 kwietnia 2022 r.), **łącna liczba osób z Ukrainy, w tym dzieci, przebywających w łódzkim Obszarze Metropolitalnym wyniosła ponad 114 tysięcy**. Na podstawie tych danych oszacować można, że **ukraińscy imigranci obecnie stanowią ok. 11% populacji miasta centralnego ŁOM, tj. Łodzi** (Wojdat, Cywiński, 2022, s. 30).

Jako że sytuacja polityczna i przebieg działań wojennych wywierają wpływ na decyzje obywateli i obywaterek Ukrainy co do miejsca zamieszkania, **zaleca się, aby przytaczane wyżej dane traktować tylko jako odnoszące się do okresu, w którym realizowano badanie** (pierwsza połowa 2022 r.). **Nie mogą być one pewną podstawą dalekosiężnych przewidywań.**

Unikatową cechą omawianego ruchu uchodźczego jest włączanie się imigrantek i imigrantów w system państwowy, co skutkuje możliwościami funkcjonowania w miejscu pobytu (rynek pracy — edukacja — zdrowie) na podobnych zasadach jak obywatele polscy. Znaczącym czynnikiem jest **oddolna mobilizacja i solidarność społeczna w społeczeństwie polskim, w tym wśród Łódzian i Łódzianek, w reakcji na wybuch wojny w kraju ościennym i związane z nią uchodźstwo wojenne.**

Mimo to, trudno określić trwałość nastrojów społecznych związanych z masową migracją uchodźczą z Ukrainy. Ekspertki wskazują na wiele różnych ryzyk wiążących się z relacjami między obiema grupami. Za autorami przytaczanego *Raportu. Miejska gościnność...* (Wojdat, Cywiński, 2022) można wyróżnić następujące zagrożenia:

- napięcia wynikające ze skali wsparcia finansowego czy socjalnego dla uchodźców z Ukrainy przebywających w Polsce (napięcia takie mogą pojawiać się również pomiędzy przedstawicielami migracji zarobkowej i uchodźczej),
- rywalizacja o miejsca pracy, pogorszenie się sytuacji na rynku pracy z punktu widzenia pracownika, niższe stawki związane z nadpodażą kandydatów do pracy oraz zgodą migrantek i migrantów na pracę za niższe wynagrodzenie,
- wzrost cen mieszkań, związany ze zwiększonym ruchem na rynku nieruchomości,
- pogorszenie się jakości usług opiekuńczych i edukacyjnych, wynikające z nadmiernego obciążenia systemów,
- powrót do trudnych momentów w polsko-ukraińskiej historii, wzrost nastrojów nacjonalistycznych i ksenofobicznych.

² Dane zostały pozyskane dzięki metodzie geotrappingu, pozwalającej identyfikować użytkowników urządzeń mobilnych przebywających w danym czasie w określonym miejscu.

Warto zwrócić uwagę na **zagrożenie związane z „wojną informatyczną”**, czyli działaniami propagandowymi, opartymi na kampaniach *fake newsów*, których zadaniem jest osłabić spójność społeczną i podsycać wzajemne animozje.

Jak wspomniano wyżej, Łódź jest miastem stosunkowo jednorodnym wyznaniowo. W związku z brakiem danych z ostatniego Narodowego Spisu Powszechnego z 2021 r. (stan na połowę 2022 r.) i z trudnościami metodologicznymi, jakie wiążą się z badaniem przynależności religijnej, trudno jest precyzyjnie określić liczebność wyznawców różnych religii oraz osób bezwyznaniowych. Szacując ową liczebność, należy wziąć pod uwagę, że:

- migrantki i migranci stanowiący obecnie znaczący odsetek mieszkańców to często wyznawcy innych religii niż katolicka (zwłaszcza prawosławia),
- obserwuje się proces laicyzacji społeczeństwa, zwłaszcza spadek liczby osób zaangażowanych w praktyki religijne wśród Polaków w wieku 18-24 lata (w skali kraju z 69% do 23%; zob. *Religijność Polaków w ostatnich...*, 2021).

Oznacza to prawdopodobnie postępujący wzrost zróżnicowania przynależności religijnej i odsetka osób nieidentyfikujących się z żadną religią, który według Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r. wynosił ok. 8% mieszkanki i mieszkańców Łodzi. Na terenie Łodzi funkcjonuje wiele związków, wspólnot i gmin wyznaniowych. Z szacunkowych danych Łódzkiego Urzędu Wojewódzkiego wynika, że **w mieście może działać przynajmniej 25 kościołów lub związków wyznaniowych.**

Miasto podejmuje wiele inicjatyw związanych z upamiętnianiem wielokulturowego dziedzictwa Łodzi oraz integracją współczesnych migrantów i migrantek. Dobrze rozpoznawalną instytucją związaną z omawianym obszarem jest **Centrum Dialogu im. Marka Edelmana**, które zostało powołane uchwałą Rady Miejskiej w 2010 r. Centrum działa jako otwarta, świecka instytucja, której podstawowym celem jest działalność popularyzująca dorobek różnych kultur i promująca wielokulturowe dziedzictwo Łodzi. Znaczące są cykliczne wydarzenia, w tym Festiwal Łódź Czterech Kultur, uwzględniający nie tylko tradycyjne cztery grupy, tworzące Łódź przemysłową: polską, niemiecką, żydowską i rosyjską, ale rozszerzające swoje działania na zróżnicowaną społecznie współczesność, czyli nowych Łoździan i Łoździanki pochodzących z różnych zakątków Europy i świata. Pikniki, działania edukacyjne, warsztaty organizowane są z przedstawicielami różnych mniejszości, w tym m.in. z Łoździkami Romami, Ukraińcami, Białorusinami, społecznością muzułmańską, przedstawicielami krajów afrykańskich itd. Poza tym, realizowaną od ponad 10 lat misją Centrum jest upowszechnianie postaw tolerancji i zwalczanie ksenofobii czy rasizmu, m.in. poprzez akcje przeciwdziałające czynom dyskryminującym ze względu na rasę, religię, narodowość, orientację seksualną i tożsamość płciową w ramach Kolorowej Tolerancji, Żywej Biblioteki, spotkań i dyskusji etc.

W związku z osiedlaniem się w Łodzi coraz większej liczby migrantów i migrantek, w 2021 r. utworzono **Łódzkie Centrum Wielokulturowe**. Jego zadaniem jest wspieranie nowych mieszkańców w procesie adaptacji do życia w Łodzi (poprzez udzielanie informacji i konsultacji, w tym z poradnictwa zawodowego, organizację kursów języka polskiego dla cudzoziemców etc.). **Dodatkowo, w ramach Biura Aktywności Miejskiej UMŁ utworzono Oddział ds. Integracji Społecznej Cudzoziemców.**

W czerwcu 2022 r. UMŁ oraz UNICEF podpisały porozumienie, które przewiduje wspólne działania na rzecz uchodźców do marca 2023 r. W ramach tej współpracy Miasto otrzyma ok. 42 mln zł na pomoc najmłodszym mieszkankom i mieszkańcom Łodzi, dzięki czemu również dzieci uchodźcze uzyskają m.in. dostęp do odpowiednich usług ochrony społeczności i rodziny, opieki zdrowotnej, wczesnej edukacji, żywienia, ochrony socjalnej oraz do działań integracyjnych.

W Łodzi działa również społeczna inicjatywa **Koalicja Łódź Różnorodności**, której celem jest przeciwdziałanie rasizmowi i mowie nienawiści, upowszechnianie tolerancji i poszanowania inności.

Działania wspierające nowych mieszkańców i mieszkanki realizuje również MOPS w Łodzi. W 2021 r. w ramach zadania „Pomoc dla cudzoziemców” instytucja ta zrealizowała 6 indywidualnych Programów

Integracji, obejmujących 10 osób. Dodatkowo, osoby, które uzyskały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą, otrzymywały wsparcie w formie pracy socjalnej, wspierającej proces adaptacji i integracji.

Po wybuchu wojny w Ukrainie, **MOPS realizuje również zadania na rzecz uchodźców w formie jednorazowych świadczeń pieniężnych oraz świadczeń pieniężnych dla mieszkańców Łodzi**, którzy zakwaterowali i zapewnili wyżywienie osobom uciekającym przed działaniami wojennymi.

Wybuch wojny w Ukrainie w 2022 r. wiązał się z koniecznością podejmowania przez Miasto dodatkowych działań dostosowanych do zmiennej dynamiki migracji uchodźczej. **Podjęto wiele różnych inicjatyw, w tym m.in.:**

- uruchomiono tymczasowe i stałe punkty pomocy,
- otworzono całodobową infolinię Centrum Zarządzania Kryzysowego UMŁ,
- utworzono stronę WWW w języku polskim i ukraińskim (z pakietem informacji nt. kwestii pobytowych i pomocowych świadczonych w Łodzi dla uchodźców i uchodźczyń).

4. 2. Doświadczane problemy i narażenie na dyskryminację w różnych obszarach życia społecznego

Poniżej przedstawiono najważniejsze wnioski wynikające z badania przeprowadzonego w 2021 roku, w ramach prac nad WPDA. Dotyczyło ono opinii migrantek i migrantów na temat sytuacji i jakości życia w Łodzi³.

4.2.1. Edukacja

Zgodnie z wynikami ww. badań, migrantki i migranci uważają, że dostępność placówek oświatowych, studiów, kursów i szkoleń skierowanych do osób, które przyjechały z ich krajów pochodzenia jest duża, a jakość edukacji zadowalająca. Wyjątek stanowi dostęp do żłobków i przedszkoli w pobliżu miejsca zamieszkania (to jednak jest doświadczane również przez innych rodziców w Łodzi).

Za zdecydowanie pozytywny aspekt uznaje się zaangażowanie kadry nauczycielskiej i akademickiej, która jednocześnie podchodzi z dużym zrozumieniem do uczących się imigrantów. Szczególnie doceniana jest obecność nauczycieli i innych członków kadry posługujących się biegle językiem ojczystym migrantek i imigrantów lub językiem angielskim.

W odczuciu badanych osób **najtrudniejsze wyzwania** dotyczą:

- stopnia skomplikowania procedur formalnych w placówkach edukacyjnych,
- niedostatecznie wyszkolonej kadry administracyjnej szkół różnego typu i stopnia w zakresie obsługi osób z zagranicy,
- barier językowych występujących w trakcie uczenia się,
- braku otwartości kadry i uczestników kształcenia na niepolskojęzyczne interakcje,
- niedostatecznego wsparcia umożliwiającego dostosowanie przyjeżdżających do obowiązujących zasad, trybu załatwiania spraw związanych z nauką własną lub potomstwa,
- zdecydowanie rzadziej, odrzucenia przez mówiących po polsku rówieśników, niesprzyjającego klimatu społecznego w szkole lub na uczelni.

4.2.2. Zdrowie

Zgodnie z wynikami przeprowadzonego badania, migrantki i migranci, którzy skorzystali z usług medycznych w Łodzi, stosunkowo pozytywnie oceniają dostosowanie placówek medycznych do ich oczekiwań i potrzeb, warunki, w jakich przebiegało wykonanie usług oraz zachowanie personelu. W większości przypadków zadbano o zapewnienie intymności, a personel odnosił się do pacjentów

³ Szczegółowe raporty z tych badań są dostępne w Biurze Aktywności Miejskiej UMŁ.

z szacunkiem. Za zadowalający uznano dostęp do dokumentacji medycznej dotyczącej stanu zdrowia pacjenta i wykonywanych świadczeń. Jako szczególnie ważną oceniono obecność w placówce medycznej przedstawicieli lub przedstawicieli personelu mówiących w języku pacjenta, co zwiększało poczucie bezpieczeństwa i czasem stawało się kryterium wyboru przychodni.

W ocenie badanych osób **do najsłabszych stron publicznych usług zdrowotnych** należą:

- niedostateczna dostępność usług specjalistycznych,
- niedostateczny dostęp do bezpłatnych usług medycznych w przypadku studentek i studentów,
- długie oczekiwanie na wizyty u specjalistów,
- niższy poziom usług oferowanych w ramach NFZ w porównaniu z prywatnymi,
- niedostateczny dostęp do informacji o lekarzach mówiących po angielsku lub w języku ojczystym pacjentów (utrudnia to korzystanie z usług medycznych i ogranicza poczucie bezpieczeństwa),
- niedostateczna lub niezrozumiała informacja na temat sposobu funkcjonowania publicznej służby zdrowia, niezrozumiałość procedur,
- rzadziej praktyki dyskryminacyjne (uwagi słowne, lekceważący stosunek związany np. z pochodzeniem pacjenta ze strony personelu medycznego lub innych pacjentów).

4.2.3. Kultura i czas wolny

Znaczna część migrantów i migrantek spędza wolny czas przede wszystkim wśród znajomych z kraju pochodzenia oraz czasami wśród Polek i Polaków. Znacznie rzadziej w ich towarzystwie pojawiają się osoby z innych krajów.

Niektórzy migranci i migrantki doświadczają poczucia osamotnienia i zagubienia, nie mając w Łodzi znajomych czy rodziny. Problemem bywa zawieranie nowych znajomości. W efekcie, nowi mieszkańcy przez dłuższy czas mierzą się z poczuciem wyobcowania i dezorientacji. Dopiero długotrwały pobyt w Łodzi, a zwłaszcza podjęcie nauki czy pracy stwarzają okazję do zawarcia nowych znajomości.

Większość badanych osób uczestniczy w różnych imprezach rozrywkowych i kulturalnych organizowanych w Łodzi z różną częstotliwością. Zdecydowana większość czuje się podczas tych wydarzeń bezpiecznie. Pozostałe osoby, jako powody braku poczucia bezpieczeństwa, wskazują: obecność nietrzeźwych i agresywnych osób w przestrzeni publicznej wieczorami, homofobię i rasizm społeczeństwa oraz niepewność, co do zachowania funkcjonariuszy policji, którzy często nie posługują się językiem angielskim.

4.2.4. Praca, przedsiębiorczość

Wymiarem, który w znaczący sposób wpływa na sytuację i dobrostan migrantek i migrantów, jest zatrudnienie i środowisko pracy. Jest to istotne, ponieważ migracje mają często zarobkowy charakter. Jak wynika z *Raportu o stanie Miasta*, w 2021 roku, **łódzcy pracodawcy zgłosili do PUP 57 991 ofert pracy skierowanych do migrantów i migrantek, co stanowi niemal 50% wszystkich propozycji.** W tym samym roku zarejestrowano 140 364 oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy obywatelom innych krajów, a zatem – pomimo trudności wywołanych pandemią – wciąż wysoki pozostaje poziom zapotrzebowania na pracę cudzoziemek i cudzoziemców.

Wyniki przeprowadzonych w ramach pracy nad WPDA badań pokazują, że **zdecydowana większość pracujących respondentów zatrudniona jest w oparciu o umowę o pracę i posiada ubezpieczenia społeczne.** Do mniejszości należały osoby będące przedsiębiorcami lub samozatrudnionymi. Sporadyczne pojawiały się przypadki braku umowy, prowadzące do nielegalnego zatrudnienia.

Większość z badanych pozytywnie oceniła warunki panujące w ich miejscu pracy. Doceniano:

- możliwość wykorzystania urlopu w dogodnym dla zatrudnionych terminie i o pożądanej długości (w przypadku migrantów i migrantek jest to kwestia szczególnie istotna w związku z potrzebą odwiedzania własnego kraju),
- pozytywną atmosferę, dobre kontakty międzyludzkie, możliwość „bycia sobą” w miejscu pracy,
- wykonywanie obowiązków zgodne z ich kwalifikacjami,
- przestrzeganie ustalonych warunków odnośnie czasu pracy czy wynagrodzenia,
- możliwość rozwoju zawodowego i awansu,
- możliwość satysfakcjonującego łączenia życia zawodowego i prywatnego.

Niektórzy jednakże doświadczali problemów związanych z zatrudnieniem i warunkami w miejscu pracy. Należały do nich:

- nieprawidłowości polegające na nieprzestrzeganiu prawa pracy przez pracodawców,
- nierówności płacowe czy w dostępie do benefitów, nierówne obciążenie obowiązkami,
- inne zachowania dyskryminacyjne ze strony pracodawców lub współpracowników (zwłaszcza obcesowe zachowania, agresja słowna itp.).

4.2.5. Administracja/urzędy

Zdecydowana większość osób uczestniczących w omawianym badaniu załatwiała sprawy w łódzkich urzędach lub instytucjach publicznych. W związku z charakterem niniejszego dokumentu, przedstawiono poniżej wyłącznie wnioski dotyczące kontaktów z UMŁ, a pominięto inne instytucje.

Większość respondentów wyrażała zadowolenie z trybu załatwiania spraw w UMŁ, doceniając działania pracowników i pracownic na rzecz zapewnienia warunków umożliwiających zachowanie poufności danych. Połowa badanych uznała, że dostęp do informacji umożliwiających załatwienie sprawy był wystarczający, a stosunek pracownic i pracowników UMŁ do nich był nacechowany szacunkiem.

Najczęściej zgłaszana trudność związana z załatwianiem spraw w UMŁ dotyczyła barier językowych. Zdaniem badanych osób, w urzędzie trudno porozumieć się w innym języku niż polski, ograniczony jest dostęp do pisemnych informacji w języku angielskim lub językach grup najliczniej zamieszkujących w Łodzi. Dlatego przy załatwianiu swoich spraw badani i badane często odwoływać się muszą do wsparcia osób polskojęzycznych (np. znający język angielski inni klienci urzędu, znajomi czy członkowie rodziny).

Ułatwieniem oczekiwanym zwłaszcza przez młodszych badanych jest również szerszy zakres usług cyfrowych, co mogłoby pomóc w lepszym zrozumieniu procedur, dzięki wczytaniu się w dokumenty i objaśnienia.

4. 3. Podsumowanie

W Łodzi, obok przedstawicieli tradycyjnie związanych z Łodzią mniejszości etnicznych oraz narodowych (romska, niemiecka, rosyjska, żydowska), rośnie grupa migrantów i migrantek, którzy przybywają w związku z podejmowaniem nauki lub pracy, życiem osobistym lub też w wyniku kryzysów politycznych. Ich skokowy wzrost nastąpił po wybuchu wojny w Ukrainie w 2022 r. Osoby imigranckie zamieszkujące w Łodzi wykazują stosunkowo wysoki poziom zadowolenia z jakości życia w mieście. Najważniejsze obszary wiążą się z brakiem dostępu do zrozumiałej informacji na temat funkcjonowania instytucji publicznych i trybu załatwiania spraw oraz z barierami językowymi. **Część migrantów i migrantek doświadczyła przynajmniej raz dyskryminacji, przy czym częściej dotyczyło to osób odróżniających się od Polaków pod względem wyglądu.** Wraz z rosnącą liczbą nowych mieszkańców i zwiększaniem się różnorodności może dochodzić do powstawania napięć społecznych, w związku z rywalizacją i rosnącym zapotrzebowaniem na miejsca pracy, mieszkania, usługi medyczne, edukacyjne i pomocowe.

4. 4. Rekomendacje dotyczące przesłanki

- **Wspieranie szeroko zakrojonych działań zarówno z zakresu edukacji międzykulturowej, jak i antydyskryminacyjnej**, które powinny dotyczyć wszystkich grup w Łodzi (zachowując adekwatność formy i treści do adresatów), w tym poprzez tworzenie i wzmacnianie istniejących już miejsc wspierających integrację, otwartych dla przedstawicieli różnych kultur i wspólnot religijnych.
- **Tworzenie i wzmacnianie przestrzeni dla wzajemnego poznania różności i dialogu międzyreligijnego.**
- **Wypracowanie modelu współpracy z organizacjami pozarządowymi zrzeszającymi ludzi z innych krajów** i pracującymi z tymi osobami w celu monitorowania sytuacji i aby wesprzeć je w rozwoju.
- **Podwyższenie standardu obsługi migrantów w urzędach** – w tym głównie podwyższenie jakości komunikacji i informacji online i offline dotyczących przysługujących praw, procedur, dokumentów, usprawnienie pracy urzędów, zwłaszcza tych, które w sposób stały obsługują osoby z zagranicy, cyfryzacja usług uwzględniająca potrzeby imigrantów, wzmocnienie kompetencji pracowników instytucji, zadbanie o dostęp do informacji i obsługi dla osób nieposługujących się biegle językiem polskim.
- **Podwyższenie standardu obsługi migrantów i migrantek w systemie edukacji** – poprzez wzmacnianie kompetencji personelu szkół.
- **Kontynuowanie działań wspierających proces adaptacji i integracji:** organizacja Światowego Dnia Uchodźcy, uczestnictwo przedstawicieli UMŁ w Gali Open Your Lodz, włączenie się w inicjatywę organizacji pozarządowych Łódź Różnorodności, kontynuowanie funkcjonowania Łódzkiego Centrum Wielokulturowego.
- **Stworzenie i udostępnienie pakietu z informacjami** przydatnymi migrantom i migrantkom.
- **Wzmacnianie strategii walki z mową nienawiści** – nie tylko na tle etnicznym i wyznaniowym.
- **Wspieranie rozwoju systemu darmowych porad prawnych** dla migrantów na terenie miasta.
- **Monitorowanie liczebności i sytuacji migrantów i migrantek w Łodzi** ze szczególnym uwzględnieniem zagrożenia dyskryminacją poprzez prowadzenie własnych analiz oraz zlecenie i wspieranie badań zewnętrznych.

5. Wykluczenie ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową

5. 1. Charakterystyka przesłanki w kontekście Łodzi

Należy odnotować zmianę, jeśli chodzi o stosunek do osób LGBT+ w skali ogólnokrajowej. Dane CBOS z badań prowadzonych w 2021 r. nad stosunkiem Polaków i Polek do osób LGBT+ pokazały, iż nastąpiła wyraźna poprawa tych postaw w porównaniu z badaniami CBOS z 2019 r.

Obecnie 34% spośród badanych uważa, że osoby LGBT+ powinny mieć prawo do publicznego manifestowania swojej orientacji (wzrost o 6 punktów procentowych w stosunku do 2019 r.). 34% badanych przez CBOS jest zdania, że osobom homoseksualnym należy zapewnić możliwość zawierania związków małżeńskich (wzrost o 5 punktów od 2019 r.). Niemal dwukrotnie wzrósł odsetek Polaków uznających, że geje i lesbijki powinny mieć prawo do adopcji dzieci – obecnie wynosi on 16% (9% w poprzednim badaniu).

CBOS zwraca jednak uwagę, że wzrosty te dokonały się głównie kosztem głosów przeciwnych, a we wszystkich ww. obszarach przybyło odpowiedzi „trudno powiedzieć” – aktualnie na każdy z tych tematów mniej więcej co dziesiąty badany nie ma zdania. Mimo to, aprobata wobec przyznania osobom

homoseksualnym praw we wszystkich ww. 3 obszarach, jest obecnie najwyższa w historii badań tego zagadnienia przez CBOS (za: <https://tiny.pl/9bsq6>).

Można spotkać także badania wśród samych osób LGBT+. Badania takie organizowały np. Kampania Przeciw Homofobii (KPH) (*Sytuacja społeczna osób...*, 2017) i Stowarzyszenie Miłość Nie Wyklucza (MNW) (*Społeczność LGBTQIA w Polsce...*, 2015; *Polska społeczność nieheteronormatywna...*, 2016). Ze względu na liczną populację, która została przebadana (w badaniu KPH wzięło udział ponad 10 000 osób, w badaniu MNW – połowa tej liczby), można traktować wyniki tych badań jako **wiarygodny zapis opinii, postaw i doświadczeń osób LGBT+ w Polsce**.

W obu badaniach zaobserwowano zdecydowaną dominację w próbie osób zamieszkujących największe miasta Polski. Co ciekawe, Łódź była w tej populacji słabiej reprezentowana, niż wynikałoby to z proporcji ludności naszego miasta w całym społeczeństwie.

Z punktu widzenia polityki społecznej, na poziomie lokalnym i walki z wykluczeniem ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową, najistotniejsze wydają się następujące ustalenia z ww. badań:

- Osoby LGBT+ deklarują niższy poziom zaufania do instytucji publicznych niż ogół społeczeństwa. Obawiają się mówić otwarcie o swojej orientacji seksualnej i tożsamości płciowej (73% badanych ukrywało orientację seksualną lub transpłciowość w szkole, 71% – w miejscu pracy, 50% – przed sąsiadami lub wynajmującymi mieszkanie).
- Doświadczają nierównego traktowania i dyskryminacji (13,6% badanych doświadczyło nierównego traktowania w placówkach ochrony zdrowia, 40% – w urzędach lub innych miejscach publicznych, 64% – w kościele lub ze strony przedstawiciela związku wyznaniowego).
- Ponad połowa badanej populacji osób LGBT+ doświadczyła przynajmniej jednego przypadku agresywnego zachowania (agresja słowna, niewerbalna, fizyczna i seksualna), najwięcej ofiar ujawniono wśród osób transpłciowych (78,6%), lesbijek (69,2%) i gejów (68,7%).

Województwo łódzkie (zgodnie z cytowanymi badaniami ogólnopolskimi) **znalazło się w kategorii województw o niższym prawdopodobieństwie doświadczania agresji przez osoby LGBT+**, jednak zajęło ostatnie miejsce w tej kategorii za województwami: mazowieckim, małopolskim, wielkopolskim, dolnośląskim i śląskim.

Badania te wykazały także, iż:

- 22% przypadków agresji, wg badanych, zachodzi w **miejscach lub podczas wydarzeń związanych ze społecznością LGBT+** (np. w klubach czy podczas Marszów Równości). Ponad 16% przypadków agresji jest dokonywanych w miejscach publicznych (parki, place, ulice itp.); 13% w szkole lub na uczelni, 7% w punktach użyteczności publicznej lub usługowych, 4% w środkach komunikacji publicznej.
- **Osoby LGBT+ starają się unikać miejsc i sytuacji, w których – jak się obawiają – mogłyby je spotkać dyskryminacja lub agresywne zachowanie** (takie działania podejmuje ponad 58% osób homoseksualnych i biseksualnych, 68% transpłciowych i 46% aseksualnych).
- Osoby LGBT+ w większości doświadczają różnych symptomów tzw. **stresu mniejszościowego** (odczuwanie negatywnych zjawisk psychicznych o silnym natężeniu, będących wynikiem przynależności do kategorii nieakceptowanej lub nie w pełni akceptowanej oraz obaw z tym związanych). Stres ten oddziałuje silniej na nieheteroseksualne kobiety i osoby transpłciowe.
- Ze względu na brak w prawie karnym kategorii przestępstw motywowanych homofobią, bifobią i transfobią (zob. Słownik pojęć na końcu dokumentu), nie można znaleźć danych na temat tego typu czynów w statystykach policyjnych. Mimo to, przytaczane badania wskazały, że **w populacji osób LGBT+ doświadczenie bycia ofiarą przestępstwa jest ponad dwukrotnie wyższe (13,5%) niż w populacji ogólnej (6%)**. Nie wszystkie osoby LGBT+ zgłaszają fakt popełnienia przestępstwa organom ścigania (por. Z wymienionym wcześniej niskim poziomem zaufania do instytucji publicznych, w tym do policji). Niski wydaje się odsetek zgłoszeń przypadków przestępstw motywowanych homo-, bi- i transfobią lub nienawiścią do osób LGBT+ (5,2% zgłoszeń).

Mimo tych danych w oficjalnych statystykach policyjnych, polskie organizacje działające na rzecz osób LGBT+ zajmują się gromadzeniem przykładów przestępstw motywowanych homofobią, bifobią i transfobią, raportując je do Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (ODIHR OSCE). **Ostatnie raportowanie odbyło się w 2015 r. i wykazało 53 przypadki przestępstw z nienawiści — hate crimes** (zob. *Mowa nienawiści, mowa pogardy...*, 2017; Sobczak, 2021).

Sytuacja osób LGBT+ w Łodzi była badana w latach ubiegłych z zastosowaniem badań jakościowych (por. Bronowska, 2005 oraz Zieliński, 2010). Przebiegały one z udziałem osób homoseksualnych i wskazują na to, że doświadczane przez nie/nich problemy były podobne do tych doświadczanych w przestrzeni ogólnopolskiej z przytaczanych wyżej źródeł. **Osoby LGBT+ w Łodzi były zagrożone w szczególności negatywnymi konsekwencjami stresu mniejszościowego i zwiększonym ryzykiem doświadczania agresji oraz bycia ofiarą przestępstw z nienawiści motywowanej homofobią, bifobią i transfobią.**

Należy zaznaczyć, że w latach 2020-2021 nastąpiło jednak poczucie pogorszenia się sytuacji własnej przez osoby LGBT+, zwłaszcza wśród młodzieży, zarówno na skutek różnych ograniczeń związanych z pandemią, jak i sytuacji politycznej:

- Według raportu *Sytuacja społeczna osób LGBT+ w Polsce w latach 2019-2020 (Sytuacja społeczna...*, 2021), 74,29% nastoletnich osób LGBT+ i 68,9% studiujących czuje się osamotnionych. Ok. 75% młodzieży szkolnej LGBT+ i 60% studiujących deklaruje, że czasem miewa myśli samobójcze. Osoby LGBT+ deklarują też złe samopoczucie psychiczne – 55% deklarowało, że zdarza im się mieć myśli samobójcze.
- 3 grudnia 2020 r. Komisarz Praw Człowieka Rady Europy Dunja Mijatović przedstawiła raport na temat traktowania osób LGBT+ w Polsce. Choć napisano, że sytuacja osób LGBT+ w Polsce wskutek wzrostu świadomości społeczeństwa na temat tej mniejszości, na przestrzeni ostatniej dekady poprawiła się, to w ostatnich kilku latach ponownie uległa pogorszeniu. Zdaniem Rady Europy odpowiadają za to: homofobiczne wypowiedzi polskich polityków, brak ratyfikacji przez Polskę Protokołu 12. do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka; fakt, że polskie prawo nie reguluje związków jednoosobowych; procedura oficjalnej zmiany płci w dokumentach przez osoby transseksualne jest długa i wymaga wytoczenia przez aplikanta procesu sądowego przeciwko własnym rodzicom.

Rada Europy zwróciła jednak uwagę, że niewystarczająco klarowne jest odnoszenie się do osób dyskryminowanych z powodu orientacji seksualnej w prawodawstwie polskim, przez co powstaje pole do naruszeń w tym zakresie, a to niedostatecznie wpisuje się w międzynarodowe standardy.

5. 2. Doświadczane problemy i narażenie na dyskryminację w różnych obszarach życia społecznego

5.2.1. Edukacja

W przypadku osób wypełniających ankietę, większość uczyła się – aktualnie lub w przeszłości – w łódzkich szkołach lub studiowała na łódzkich uczelniach. Ponad połowa z nich kontynuowała naukę w okresie, w którym realizowane było badanie ankietowe, zaś pozostałe ukończyły naukę w ostatnim roku lub wcześniej.

Zdecydowana większość badanych osób uczących się lub studiujących w Łodzi zadeklarowała, że w szkołach i uczelniach, do których uczęszczały, czuły się bezpiecznie. Niemal 25% **osób kształcących się w łódzkich szkołach i uczelniach zadeklarowała jednak, że nie może w tych miejscach w pełni “być sobą”**. Jest to związane przede wszystkim z homofobicznymi i transfobicznymi uwagami nauczycieli akademickich, np. mówiących o osobach LGBT+ jako „chorobie, dewiacji”, czy opinii rówieśników oraz lękiem przed reakcją otoczenia, dokuczaniem, wykluczeniem.

Żadna z ankietowanych osób posiadających dzieci w wieku szkolnym nie doświadczyła trudności przy załatwianiu formalności dotyczących edukacji dziecka w związku ze swoją tożsamością płciową lub orientacją seksualną. **Istnieje jednak pośród nich obawa, dotycząca zachowania szkolnej społeczności w przypadku ujawnienia sytuacji rodzinnej.**

Dość powszechnym doświadczeniem badanych osób jest kamuflowanie w codziennych sytuacjach orientacji psychoseksualnej oraz lęk przed odrzuceniem w przypadku „bycia sobą”. Należy podkreślić, że w wyniku pandemicznych obostrzeń i ograniczania kontaktów społecznych, osoby doświadczające wcześniej w szkołach homofobii lub transfobii, poczuły się bezpieczniej podczas nauczania zdalnego.

5.2.2. Zdrowie

Zdecydowana większość osób uczestniczących w badaniu korzystała w ostatnich 12 miesiącach z usług medycznych, świadczonych w łódzkich placówkach. **Niemal 33% odpowiadających na ankietę korzystało z usług nieodpłatnych.** W przypadku ponad połowy osób były one częściowo odpłatne. Pozostałe wybierały wyłącznie usługi odpłatne. Głównym powodem, dla którego część badanych korzystała z odpłatnych usług medycznych, był czas oczekiwania na badania/wizyty i ich jakość (niżej oceniały ich wykonanie w ramach NFZ).

Osoby uczestniczące w badaniu wskazały na trudności lub nieprzyjemności związane ze swoją tożsamością płciową lub orientacją seksualną, jakie zdarzyły się podczas korzystania z usług medycznych.

Zgodnie z oceną badanych osób, znaczna część negatywnych doświadczeń związana jest głównie z nieodpowiednią postawą lub brakiem wystarczających kompetencji miękkich personelu medycznego, szczególnie w gabinetach ginekologicznych i psychiatrycznych.

Mówiono o: lekceważeniu doświadczenia związanego z orientacją psychoseksualną, nierespektowaniu odpowiednich zaimków, traktowaniu np. transpłciowości jako stanu przejściowego i możliwego do podważenia. Problemem bywał również dostęp do dokumentacji dla partnera lub partnerki, których zgłasza się jako osoby do kontaktu w razie wypadku. Wobec braku możliwości formalizacji opieki nad dzieckiem przez pary jedнопłciowe, pojawia się trudność związana np. z wizytami u lekarza, podczas których musi być obecny rodzic.

Pomimo ww. trudności, większość z osób, które korzystały z usług medycznych w Łodzi, pozytywnie oceniła dostosowanie usług do własnych oczekiwań i potrzeb oraz warunki, w jakich przebiegało wykonanie usług medycznych i zachowanie personelu.

W czasie pandemii zaobserwowano, że izolacja w domu wraz z rodziną nieakceptującą tożsamości lub orientacji psychoseksualnej, zwłaszcza w stosunku do młodzieży LGBT+ oraz zerwanie dotychczasowych więzi, stanowiących nieformalny system wsparcia emocjonalnego, miała negatywny wpływ na dobrostan psychiczny osób (dane ogólnopolskie i światowe, potwierdzone także w wywiadach przeprowadzonych lokalnie). W okresie ograniczeń pandemicznych, zmniejszony został znacznie dostęp do poradnictwa psychologicznego i leczenia psychiatrycznego, także do lekarza rodzinnego, a w przypadku uczącej się młodzieży – do pedagoga szkolnego. Przekładało się to na zachwianie poczucia bezpieczeństwa i na pogorszenie stanu zdrowia. W przypadku osób trans, ograniczenie dostępu do lekarzy endokrynologów spowodowało lub wstrzymało proces tranzycji i związane z nim procedury prawne. Podobnie mogło zadziałać ograniczenie pracy sądów spowodowane pandemią.

5.2.3. Kultura i czas wolny

Badane osoby uczestniczyły z różną częstotliwością w wydarzeniach kulturalnych i rozrywkowych odbywających się w Łodzi. Bardzo różnorodnie zagospodarowują swój czas wolny (od np. gier komputerowych po działalność społeczną). Osoby udzielające wywiadów mówiły też o **utrzymywaniu kontaktu ze zróżnicowanym gronem znajomych**, zarówno ze środowiska LGBT+, jak

i heteronormatywnych. Ze znajomymi łączy je wspólne poglądy na kwestie społeczno-kulturowe, otwartość i tolerancja.

Większość osób uczestniczących w badaniu czuła się bezpiecznie podczas imprez kulturalnych i rozrywkowych odbywających się w Łodzi. **Osoby odczuwające lęk, jako przyczynę podawały homofobię, charakteryzującą według nich dużą część społeczeństwa. Sygnalizowano poczucie zagrożenia w komunikacji miejskiej** (reakcje niektórych współpasażerów na symbolikę LGBT+ czy symbol tęczy na ubraniu lub akcesoriach).

Badane osoby zapytano o **uczestnictwo w imprezach skierowanych bezpośrednio do społeczności LGBT+**. Brało w nich udział ok. 75% badanych. Większość z nich czuła się podczas nich bezpiecznie. Pozostałe osoby jako **przyczyny braku poczucia bezpieczeństwa podczas takich wydarzeń podawały: homofobię i akceptację dla dyskryminowania mniejszości seksualnych znajdującą wyraz w agresywnym zachowaniu wobec osób LGBT+; stronnictwo czy wrogość policji; obawy wynikające z własnych stanów emocjonalnych.**

Osoby udzielające wywiadów deklarowały, że **użytkowanie przestrzeni publicznej wiąże się z wysokim poziomem kontroli własnego zachowania.** W związku z obawami przed reakcją przechodniów czy uczestników wydarzenia, niektórzy powstrzymują się przed wszelkimi formami manifestowania uczuć czy bliskości wobec partnera/partnerki. Podobnie jak imigrantki i imigranci, **osoby LGBT+ odczuwają wzrost agresji, w tym zwiększenie liczby zachowań homofobicznych w sferze publicznej. Badani nie ufają policji,** która wg nich niechętnie podejmuje interwencje czy klasyfikuje zdarzenia jako akty motywowane homofobią.

5.2.4. Praca, przedsiębiorczość

Większość osób uczestniczących w badaniu, w okresie jego realizacji pracowała zawodowo. Osoby pracujące w oparciu o różne typy umów nie doświadczyły trudności, ani nieprzyjemności w procesie rekrutacji i zatrudniania w związku ze swoją tożsamością płciową lub orientacją seksualną. Jednak w przypadku 75% z nich, tożsamość/orientacja nie zostały w tej sytuacji ujawnione. Badane osoby zatrudnione były: w administracji, usługach innych niż opiekuńcze, gastronomii i hotelarstwie, edukacji i handlu. Osoby prowadzące własną działalność gospodarczą nie doświadczyły dyskryminacji w trakcie jej zakładania i prowadzenia.

Biorące udział w badaniu osoby LGBT+ aktywne zawodowo na ogół pozytywnie oceniały warunki zatrudnienia oraz atmosferę panującą w miejscu pracy. W relacji do pozostałych ocenianych aspektów pracy zawodowej stosunkowo najmniej pozytywnych ocen uzyskało wynagrodzenie.

Dobrze ocenione zostały relacje ze współpracownikami oraz atmosfera panująca w pracy. Według zdecydowanej większości pracujących badanych, ich współpracownicy odnosili się do nich z szacunkiem. Według ponad połowy badanych warunki w pracy i relacje pozwalały im czuć się swobodnie, "być sobą".

Osoby uczestniczące w badaniu, nawet jeśli były zadowolone ze swojego miejsca pracy, wskazywały na rekomendowane rozwiązania i dobre praktyki, przekładające się na tworzenie pozytywnych, otwartych na różnorodność kultur organizacyjnych, jak np. **otwarte poparcie firmy dla aktywizmu LGBT+, dotowanie organizacji działających w tym obszarze, tworzenie ciekawych i angażujących wewnętrznych eventów.**

Wśród źródeł niezadowolenia z miejsca pracy, oprócz kwestii wspólnych dla wielu różnych kategorii pracowników (zarobki), pojawiają się też trudności związane z orientacją psychoseksualną czy tożsamością płciową. Wymieniano tutaj **żarty, niechciane komentarze oraz w związaną z nimi potrzebę samokontroli i autocenzury przez osoby LGBT+.**

5.2.5. Administracja/urzędy

Wśród osób biorących udział w badaniu doświadczenia z urzędami nie są powszechne. Osoby najmłodsze, w wieku 18-25 lat, bardzo rzadko lub wcale korzystały z usług instytucji publicznych. Ogółem **mniej niż połowa ankietowanych w ciągu ostatnich 12 miesięcy załatwiała sprawy w łódzkich urzędach lub instytucjach publicznych**. Podmiotem, z którym kontaktowała się największa grupa badanych osób był UMŁ.

Zaledwie 3 osoby załatwiające sprawy w łódzkich urzędach spotkały się z nieprzyjemnościami związanymi z ich tożsamością płciową lub orientacją seksualną. Wiązało się to z **niewłaściwym sposobem zwracania się badanych osób tj. „świadomym stosowaniem niewłaściwej formy zwrotu imiennego”**.

Badani oceniali, iż urzędnicy nie są w wystarczającym stopniu przeszkoleni w zakresie obsługi grup narażonych na dyskryminację. **Zachowanie pracowników UMŁ nie wynika z ujednoliconych standardów, a raczej z prywatnych postaw względem różnych grup klientów**.

5. 2. Podsumowanie

Badania wśród osób LGBT+ prowadzone w Łodzi w 2021 r. pokazały, iż na tle procesów obserwowanych w skali ogólnopolskiej, jakość życia w Łodzi tej grupy zasadniczo nie odbiega od szerszych tendencji. Poczucie bezpieczeństwa osób LGBT+ wynikające z braku lęku przed ocenianiem i zachowaniami dyskryminacyjnymi, począwszy od przestrzeni publicznej, przez miejsca pracy i nauki, opieki zdrowotnej, urzędy, po dom, potrafi być zaburzone oraz pomniejszone. Dzieje się tak przede wszystkim z braku pogłębionej świadomości i edukacji, czym jest zachowanie dyskryminujące; dlaczego jest ono złe; wiedzy na temat LGBT+; braku upowszechniania wiedzy nt. języka włączającego oraz tego, jak unikać stosowania mowy nienawiści. Wymaga to działań obejmujących szeroką ofertę szkoleniową, edukacyjną, w tym wspieranie tego typu działań na niwie edukacji nieformalnej; współpracy miasta z NGO specjalizującymi się w tych kwestiach, w tym (samo)rzecznictwami LGBT+; dbałości przez Miasto o promocję dobrych praktyk w obszarach, na jakie samo może mieć wpływ, jak i prowadzonych przez podmioty np. partnerskie czy współdziałające z Miastem. **Warto podkreślić, iż w 2022 r. odbył się 11. Marsz Równości (organizowany przez Fabrykę Równości) pod patronatem prezydent Łodzi i przewodniczącego Rady Miejskiej w Łodzi.**

5. 4. Rekomendacje dotyczące przesłanki

- **Wsparcie działań na rzecz zwiększenia dostępności pomocy psychologicznej dla osób LGBT+, zwłaszcza młodzieży (jako konkursy na zadania i pomoc w rozwijaniu miejsca interwencyjnego dla osób LGBT+ — hostelu; adresatami zadań powinna być młodzież i starsi).**
- **Wsparcie projektów zwiększających dostępność badań dotyczących chorób przenoszonych drogą płciową.**
- **Wsparcie projektów podnoszących świadomość nt. orientacji psychoseksualnej, z zakresu edukacji seksualnej.**
- **Inicjowanie działań o charakterze szkoleniowym, podnoszących poziom świadomości na temat przestępczości z nienawiści motywowanej homofobią, bifobią i transfobią.**
- **Wspieranie NGO świadczących pomoc osobom LGBT+ będącym w kryzysie w zakresie pomocy psychologicznej, prawnej, bytowo-materialnej i innych.**
- **Prowadzenie działań na rzecz większego włączenia osób z LGBT+ do działań w zakresie polityki społecznej i także w zakresie pamięci i tożsamości lokalnej.**
- **Podnoszenie świadomości osób zatrudnionych w urzędach, placówkach ochrony zdrowia, szkołach itd.) w zakresie problematyki LGBT+ i równego, niedyskryminacyjnego traktowania, w tym poprzez stosowanie właściwego języka (poprzez szkolenia, warsztaty, informatory i in. formy oraz wspieranie projektów, które zajmują się tworzeniem rekomendacji i standardów dotyczących obsługi ww. grup).**

- **Uniemożliwianie poprzez dostępne środki prawne, demonstracji i innych działań nawołujących do przemocy i nienawiści.**

Słownik terminów WPDA

Adultryzm (z ang.) — uprzedzenia przeciwko dzieciom i młodzieży, wyróżnione z ageizmu (→ **Ageizm**). Postawa ta może prowadzić do kulturowej i systemowej dyskryminacji dzieci i młodzieży.

Ageizm (z ang.) — dyskryminacja ze względu na wiek. Często rozumiana jako nierówne traktowanie osób 50+. Może też oznaczać dyskryminację osób młodych (→ **Adultryzm**).

Bifobia — nieuzasadniony lęk lub oparta na uprzedzeniach niechęć wobec osób biseksualnych.

Cisplciowość — osoby utożsamiające się z płcią rozpoznaną w momencie narodzin. Cisplciowe są nie tylko osoby heteroseksualne, lecz także osoby homoseksualne, biseksualne (→ **Osoby biseksualne**) i panseksualne (→ **Osoby panseksualne**). Osoba może utożsamiać się ze swoją płcią pod względem fizycznym i psychicznym, jednak być innej orientacji niż heteroseksualna.

Dyskryminacja — forma nieuzasadnionej marginalizacji (→ **Wykluczenie społeczne**), objawiająca się poprzez traktowanie osoby mniej przychylnie niż innej w porównywalnej sytuacji ze względu na jakąś cechę (np. wiek, niepełnosprawność, orientację seksualną, płeć, wyznawaną religię, światopogląd, narodowość i in.). Dyskryminacja jest zabroniona przez ustawodawstwo polskie i prawo Unii Europejskiej.

Dyskryminacja bezpośrednia — traktowanie osoby niesprawiedliwie i mniej korzystnie niż innej, znajdujące się w porównywalnej sytuacji.

Dyskryminacja krzyżowa (wielokrotna) — nierówne traktowanie osoby w związku z jej przynależnością do więcej niż jednej grupy narażonej na dyskryminację (np. kobieta 50+ może być narażona na dyskryminację ze względu na płeć i wiek).

Dyskryminacja pośrednia — pozornie neutralna (niedyskryminująca) praktyka, która stawia niektóre osoby/grupy w sytuacji nierównego ich traktowania.

Edukacja włączająca — koncepcja kształcenia, którego celem jest zwiększanie szans edukacyjnych wszystkich uczących się, w tym osób narażonych z różnych względów na dyskryminację i wykluczenie (np. Z racji na status materialny, zdolności, stan zdrowia, pochodzenie, światopogląd religijny itp.).

Grupy — nazywane mniejszościowymi, narażonymi na dyskryminację/wykluczenie, marginalizację, wreszcie (rzadko) grupami defaworyzowanymi lub nieuprzywilejowanymi (z jęz. angielskiego *underprivileged*). Ich lista, podobnie jak lista czynników stojących za uprzedzeniami i dyskryminacją, nie jest zamknięta.

Grupy przesłankowe — w WPDA termin ten odnosi się do grup narażonych na dyskryminację ze względu na przesłanki: płeć, wiek, niepełnosprawność, narodowość, pochodzenie etniczne, orientację psychoseksualną, tożsamość płciową, wyznanie lub bezwyznaniowość; czynnikiem dodatkowym może być status społeczno-ekonomiczny.

Homofobia — nieuzasadniony lęk lub oparta na uprzedzeniach niechęć wobec osób homoseksualnych.

Inkluzywny język — język włączający, równościowy, wolny od uprzedzeń, stereotypów i aluzji. Jest wrażliwy na płeć oraz neutralny płciowo: używa zarówno feminatywów, jak i neutratywów (formy językowe i wypowiedzi wprowadzające jak najmniej nacechowanych płciowo wyrażen i słów).

Imigrantki/imigranci — osoby, które zmieniają swój kraj pobytu z różnych powodów: politycznych, gospodarczych lub wyłącznie turystycznych.

Integracja społeczna — proces włączania (się) do zasadniczej części społeczeństwa, dokonywany przez różnorodne, zwykle mniejszościowe grupy społeczne.

Ksenofobia — dosłownie lęk przed obcymi; obcość ta najczęściej dotyczy narodowości, etniczności, też kultury czy religii. Wyznawczynie i wyznawcy islamu narażeni są na islamofobię, Żydzi na antysemityzm, jednak także osoby bezwyznaniowe spotykają się dyskryminacją.

Mniejszości narodowe i etniczne — zbiorowości stale mieszkające w Polsce, posiadające polskie obywatelstwo, ale mające poczucie odrębności narodowej lub etnicznej.

Mowa nienawiści — publiczne wypowiedzi słowne lub pisemne oraz przedstawienia ikoniczne, które wyrażają w sposób skrajny negatywne uczucia i poglądy pod adresem jednostek lub grup. Są to poniżenia, znieważenia, pomówienia, wypowiedzi lżące, oskarżające i wyszydzające.

Neuroróżnorodność — określenie na mniejszości neurologiczne (neuromniejszości). W systemie medycznym otrzymują diagnozy zaburzeń neurorozwojowych (np. spektrum autyzmu, ADHD, dysleksja, dyskalkulia, dyspraksja). Niektórzy nie mają jednak żadnej z tych diagnoz (z wyboru bądź braku możliwości jej uzyskania) — określa się je jako neuroatypowe. Mogą być dyskryminowane i wykluczane. Neuroróżnorodność uwrażliwia na fakt różnic w przetwarzaniu informacji i odbioru bodźców przez ludzi (za: <https://atypowi.org/neuroroznorodnosc/>).

Orientacja psychoseksualna — ukierunkowanie pociągu seksualnego oraz możliwość angażowania się w relacje uczuciowe i erotyczne z osobami danej płci; wyróżnia się 3 główne orientacje: heteroseksualną, homoseksualną i biseksualną.

Osoby biseksualne — osoby zdolne do zaangażowania się w relacje uczuciowe i erotyczne z osobami obu płci.

Osoby homoseksualne — osoby zdolne do odczuwania pociągu seksualnego oraz angażowania się erotycznego, intymnego oraz emocjonalnego wobec osób tej samej płci.

Osoby niebinarne — ich tożsamość płciowa jest określona przez spektrum, a nie binarność płci. Tożsamość płciowa (rodzajowa) jest oddzielna od orientacji seksualnej, a osoby niebinarne mają różne orientacje seksualne tak jak transpłciowi i cispłciowi mężczyźni i kobiety (→ **Cispłciowość**).

Osoby nieheteroseksualne — osoby zdolne do odczuwania pociągu seksualnego oraz angażowania się erotycznego, intymnego oraz emocjonalnego wobec osób tej samej płci.

Osoby transpłciowe — osoby definiujące swoją tożsamość płciową inaczej niż ich płeć biologiczna. Tożsamość płciowa jest niezależna od orientacji psychoseksualnej, co oznacza, że osoby transpłciowe mogą mieć różną orientację.

Osoby panseksualne — osoby odczuwające seksualny, romantyczny lub emocjonalny pociąg do osób niezależnie od ich płci lub tożsamości płciowej. Jest to pociąg do konkretnego człowieka.

Przestępstwa z nienawiści (ang. *hate crimes*) — przestępstwa motywowane uprzedzeniami, popełnione dlatego, że osoba pokrzywdzona ma cechę odróżniającą ją od sprawcy albo wyróżniającą ją z większości otaczającego społeczeństwa; *hate crimes incidents* — poszczególne przypadki takich przestępstw.

Rasizm — inaczej dyskryminacja rasowa; w przypadku społeczeństwa polskiego częściej będziemy mówić o dyskryminacji ze względu na pochodzenie etniczne lub narodowość.

Równe traktowanie — traktowanie wolne od wszelkich form dyskryminacji. Zgodnie z Konstytucją RP wszyscy obywatele są równi wobec prawa; nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

Transfobia — nieuzasadniony lęk lub oparta na uprzedzeniach niechęć wobec osób transpłciowych.

Tranzycja — proces, w którym osoba transpłciowa dąży do uzyskania cech fizycznych i tożsamościowych charakterystycznych dla płci odczuwanej. Odbywa się poprzez terapię hormonalną, odpowiednie operacje chirurgiczne.

Uchodźczynie/uchodźcy — osoby, które z uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu rasy, narodowości, religii, poglądów politycznych lub przynależności do określonej grupy przebywają poza

terytorium swojego państwa; nie chcą lub nie mogą korzystać z ochrony tego państwa (definicja *Konwencji genewskiej o statusie uchodźców* [1951]).

Wykluczenie społeczne — forma marginalizacji społecznej, która oznacza sytuację ograniczenia lub całkowitej niemożności udziału w wielu obszarach życia społecznego różnym osobom i grupom ze względu na bariery kulturowe, psychologiczne, społeczne i inne.

Spis wykorzystanych źródeł i literatury przedmiotu

Ambroziak E. (2021), *Wpływ pandemii COVID-19 na funkcjonowanie rodziny, Regionalny Program Operacyjny Województwa łódzkiego na lata 2014-2020*, Łódź, <https://tiny.pl/9b8rv>

Baranowska J. (2013), *"Mia100 kamienic" skręca w kierunku rewitalizacji całych kwartałów*, "Dziennik Łódzki" z dn. 2.06.2013 r., <https://tiny.pl/93hcs>

Bronowska A. (2005), *Sytuacja społeczna homoseksualistów na podstawie wyników badań socjologicznych*, Łódź.

Bunio-Mroczek P. (2015), *Nastoletnie rodzicielstwo w łódzkich enklawach biedy*. Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Wielisławy Warzywody-Kruszyńskiej w Katedrze Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej UŁ, <https://tiny.pl/93xwl>

Chętkowski D. (2011), *Logo biedy*, [w:] *Czytanki o edukacji – dyskryminacja*, (red.) D. Obidniak, (współpr.) M. Konarzewska, Warszawa, s. 11-29, <https://tiny.pl/93xwc>

Chustecka M., Dymowska M., Stoecker E. (2015), *Dyskryminacja w szkole oczami młodzieży – na podstawie wywiadów grupowych z uczennicami i uczniami gimnazjów oraz szkół ponadgimnazjalnych*, [w:] *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona. o budowaniu edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań*, (red.) K. Gawlicz, P. Rudnicki, M. Starnawski, Warszawa, s. 79-130, <https://tiny.pl/93xwf>

Edukacja w czasie pandemii dyskryminuje dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami – RPO wystąpił do MEiN (2021), <https://tiny.pl/93xft>

Jakość życia osób starszych w Polsce w pierwszym r. pandemii COVID-19. Raport z badania kwiecień 2021 (2021), Instytut Polityki Senioralnej SENIOR.HUB, <https://tiny.pl/93qfn>

Kobiety i biznes w Polsce. Dane i wykresy 2020, Transparent Data 2020, <https://tiny.pl/9b892>

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych (2012), Dz. U. poz. 1169, <https://tiny.pl/99kdp>

Krause E. (2021), *Sytuacja kobiet na rynku pracy w czasie pandemii*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 1, s. 159-176.

Kształcenie w szkołach specjalnych. Informacje o wynikach kontroli (2020), Najwyższa Izba Kontroli, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,23409,vp,26129.pdf>

Łódź 2021. *Raport o stanie miasta*, Druk 144/2022, UMŁ, Łódź 2022, https://bip.uml.lodz.pl/files/bip/public/BIP_AB_22/BS_raport_2021_20220620.pdf

Nowakowska A., Przewłocka J. (2015), *Szkoła oczami uczniów: relacje z nauczycielami i kolegami oraz przemoc szkolna. Raport z badania jakościowego*, Analizy IBE/7/2015, Warszawa.

Nowakowska U., Dominiczak A. (2013), *Stereotyp ponad prawem. Wymiar sprawiedliwości w sprawach o zabójstwa na tle przemocy w rodzinie*, Warszawa.

Nowakowska U., Sękowska-Kozłowska K., Dominiczak A. (2016), *Temida pod lupą – stereotypy w sądzie w sprawach dotyczących przemocy wobec kobiet*, Warszawa.

Ochrona przed dyskryminacją w Polsce. Stan prawny i świadomość społeczna. Wnioski i rekomendacje RPO (2020), Biuro RPO, Warszawa, <https://tiny.pl/9z3vl>

Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce. Raport Rzecznika Praw Dziecka (2021), <https://tiny.pl/9z3vp>

Pandemia domowej przemocy. Za dużo czasu pod jednym dachem (2021), BIGdata.pl, <https://tiny.pl/9b89g>

Pijawska L., Kotzian J (2013), *Dyskryminacja ze względu na wiek – na czym polega, jak sobie z nią radzić?*, <https://tiny.pl/93xcv>

Plan awaryjny – jak szukać pomocy, gdy doświadczamy przemocy domowej w pandemii? (2020), Biuro RPO, Warszawa, <https://tiny.pl/9b8rs>

Polityka Społeczna 2020+ dla Miasta Łodzi – Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych (2016), Łódź, <https://tiny.pl/93xdn>

Polska społeczność nieheteronormatywna. Raport z badań (2016), M. Probosz, A. Mulak (opr.), Stowarzyszenia Miłość Nie Wyklucza, Warszawa.

Powiatowy program działań na rzecz osób z niepełnosprawnościami w Łodzi w latach 2021-2026 (2021), Łódź, <https://tiny.pl/93xd8>

Religijność Polaków w ostatnich 20 latach. Komunikat (2021), Warszawa, CBOS.

Rogowska B. (2021), *Czy łódzka policja stosuje ustawę antyprzemocową?*, „Gazeta Wyborcza” z dn. 16.07.2021 r., <https://tiny.pl/9z3vc>

Sobczak K. (2021), *Walka z mową nienawiści w Polsce wciąż bez strategii*, <https://tiny.pl/93xhh>

Społeczność LGBTQIA w Polsce. Raport z badań (2015), A. Mulak (opr.), Stowarzyszenia Miłość Nie Wyklucza, Warszawa.

Sprawozdanie z działalności Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Łodzi za 2019 r. (2020), Łódź, <https://tiny.pl/9b897>

Sprawozdanie z działalności Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Łodzi za 2020 r. (2021), Łódź, https://bip.uml.lodz.pl/uploads/tx_edgeregisters/129182/5425/MOPS_p21_142_20210525.pdf

Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Łodzi w 2019 r. (2020), <https://tiny.pl/9z31l>

Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Łodzi w 2020 r. (2021), <https://tiny.pl/9z314>

Srebrząca się gospodarka. Jak uwolnić potencjał seniorów? (2021), <https://tiny.pl/9z31n>

Sytuacja społeczna osób LGBTA w Polsce. Raport za lata 2015–2016 (2017), M. Świder, M. Winiewski (opr.), KPH, Warszawa 2017, <https://tiny.pl/txzd6>

Sytuacja społeczna osób LGBTA w Polsce. Raport za lata 2019–2020 (2021), M. Winiewski, M. Świder (opr.), KPH, Warszawa, <https://tiny.pl/9z3bc>

Wojdat M., Cywiński P. (2022), *Miejska gościnność: wielki wzrost, wyzwania i szanse – raport o uchodźcach z Ukrainy w największych polskich miastach. Raport o uchodźcach z Ukrainy w największych polskich miastach*, Centrum Analiz i Badań Unii Metropolii Polskich, <https://tiny.pl/9z316>

Wybrane aspekty rynku pracy w Polsce. Aktywność ekonomiczna ludności przed i w czasie pandemii COVID-19 (2021), GUS, Warszawa, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/zasady-metodyczne-rocznik-pracy/wybrane-aspekty-ryнку-pracy-w-polsce-aktywnosc-ekonomiczna-ludnosci-przed-i-w-czasie-pandemii-covid-19,11,1.html>

Zieliński Z. (2010), *Problemy funkcjonowania związków jednoopcjowych w perspektywie przemian społecznych*, Łódź.

Literatura dodatkowa uzupełniająca

Daniłowska S., Gawska A. (2000), *Praca a koronawirus. Czy osoby z niepełnosprawnościami stracą pracę? II edycja badania*, Warszawa, <https://tiny.pl/93x1p>

Europejska Konwencja Praw Człowieka, https://www.echr.coe.int/documents/convention_pol.pdf

Glac I. (2020), *Formy wsparcia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w czasach edukacji zdalnej*, [w:] *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*, (red.) N. Piкуła, M. Grewiński, E. Zdebska, W. Glac, Kraków, s. 151–173.

Gońda M. (2021) *Czy Łódź zatrzyma imigrantów z Ukrainy?*, „Biuletyn Centrum Studiów Migracyjnych UŁ” 3(12), <https://csm.uni.lodz.pl>

Gutowska A., Sztobryn-Giercuszkiewicz J. (2021), *Diagnoza kształcenia zdalnego wśród studentów i doktorantów z niepełnosprawnościami w sytuacji pandemii Covid-19 – wybrane zagadnienia raportu z badań*, [w:] *Wirtualizacja życia osób z niepełnosprawnościami*, (red.) G. Całek, J. Niedbalski, M. Raław, D. Żuchowska-Skiba, Łódź, s. 167-194.

Imigranci w polskiej gospodarce – raport z badań ankietowych (2020), Narodowy Bank Polski, <https://tiny.pl/93x1k>

Impact of the COVID-19 pandemic on the LGBT community (2021), <https://tiny.pl/93x1n>

Kocejko M. (2021), *Sytuacja dzieci z niepełnosprawnościami w czasie pandemii COVID-19 – analiza intersekcjonalna*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2(20), s. 76-91.

Kocejko M., Bakalarczyk R., Kubicki P. (2021), *Wpływ pandemii koronawirusa na politykę wobec niepełnosprawności i starości*, [w:] *Polska... Unia Europejska... Świat w pandemii COVID-19. Wybrane zagadnienia*, (red.) A. Zybala, K. Książkowski, A. Bartosiewicz, Warszawa, s. 96–116.

Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r. (2011), <https://tiny.pl/93x12>

Korolczuk E. (2020), *Czy kryzys ma płęć? Kobiety w czasach pandemii*, Warszawa.

Lewandowska P. (2020), *Dostępność edukacji zdalnej dla uczniów z niepełnosprawnością słuchową w klasach IV–VIII*, [w:] *Zdalne uczenie się i nauczanie a specjalne potrzeby edukacyjne. Z doświadczeń pandemii COVID-19*, (red.) E. Domagała-Zyśk, Lublin, s. 11–41.

Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie łódzkim w 2018 r. (2019), GUS, <https://tiny.pl/93x18>

Migacz J. (2021), *Edukacja zdalna. Adaptacja procesu dydaktycznego do potrzeb osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Wirtualizacja życia osób z niepełnosprawnościami*, (red.) G. Całek, J. Niedbalski, M. Raław, D. Żuchowska-Skiba, Łódź, s. 79-98.

Młynarczuk A. (2009), *Dylematy integracji dzieci czeczeńskich w kontekście sytuacji szkolnej*, [w:] *Procesy migracji w społeczeństwie otwartym. Perspektywa edukacji międzykulturowej*, (red.) J. Nikitorowicz, D. Misiejuk, Białystok.

Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego Ludności z 2011 r. (2015), (red.) K. Łodziński, Warszawa.

Mowa nienawiści, mowa pogardy. Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych (2017), (red.) M. Winiewski, Warszawa.

Raport badawczy historii młodzieży LGBTQ+ z czasu pandemii i nauczania zdalnego: Jak zmieniła się sytuacja młodzieży LGBTQI+ w czasie pandemii i nauczania zdalnego (2020), (oprac.) D. Kuc, A. Tarka et al., KPH, Warszawa, <https://tiny.pl/9z3vf>

Statystyczne Vademecum Samorządowca, Łódź (2018), <https://svs.stat.gov.pl/>

Statystyki udostępnione przez Miejski Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności w Łodzi za lata 2019–2020 (2021) – dane przygotowane specjalnie sformatowane dla ekspertki.

Statystyki udostępnione przez Powiatowy Urząd Pracy w Łodzi (2021) – dane przygotowane specjalnie i sformatowane dla ekspertki.

Sytuacja społeczno-gospodarcza Łodzi (2021), „Informacje statystyczne” 2, Urząd Statystyczny w Łodzi, <https://tiny.pl/9z31>

Świadomość prawna w kontekście równego traktowania 2018. Raport dla Biura Rzecznika Praw Obywatelskich (2018), Kantar Public, <https://tiny.pl/tj95z>

W Łodzi przybywa cudzoziemców (2019), UMŁ, <https://tiny.pl/9z318>

Woiński M., Zagrodnik J. (2019), *Przestępstwo mowy nienawiści*, LEX, <https://tiny.pl/9z31s>

Ziębińska B. (2020), *Pomoc ludziom starszym w czasie pandemii*, [w:] *Wyzwania dla polityki społecznej w kontekście pandemii koronawirusa*, (red.) N. G. Pikuła, M. Grewiński, E. Zdebska, W. Glac, Kraków, <https://tiny.pl/93x1b>